

59125.09

MILIEU-EFFECTRAPPORTAGE

40

JAARVERSLAG VAN DE COMMISSIE VOOR DE MILIEU- EFFECTRAPPORTAGE

OVER HET JAAR 1991

Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer
Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij

Publikatie van het Ministerie van
Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening
en Milieubeheer
Copyright: © 1992
Ministerie van Volkshuisvesting,
Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer
Verkoopprijs f 46,00

Rapporten uit deze reeks zijn schriftelijk
te bestellen bij:
Distributiecentrum VROM,
Postbus 351, 2700 AJ Zoetermeer

commissie voor de milieu-effectrapportage

Aan de staatssecretaris van Landbouw,
Natuurbeheer en Visserij,
drs. J.D. Gabor
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Aan de minister van Volkshuisvesting,
Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer,
dhr. J.G.M. Alders
Postbus 20951
2500 EZ Den Haag

uw kenmerk

uw brief

ons kenmerk
U51-92/Ro/8

onderwerp
Jaarverslag Commissie m.e.r.

Utrecht,
15 januari 1992

Het presidium van de Commissie voor de milieu-effectrapportage heeft het genoegen u hierbij, in overeenstemming met artikel 77b van de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne, het jaarverslag over 1991 aan te bieden.

De Commissie heeft in 1991 100 adviezen uitgebracht. In 1990 waren dat er 90.

Voor een weergave van de belangrijkste punten uit de ervaringen van de Commissie, zoals die in het jaarverslag zijn weergegeven, verwijs ik u naar de samenvatting.

Overeenkomstig de afspraak met uw ambtenaren kan dit jaarverslag worden gepubliceerd in de m.e.r.-reeks.

drs. J.J. Scholten,
secretaris

dr. H. Cohen
voorzitter

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING	1
SUMMARY	5
1. INLEIDING	8
2. OVERZICHT VAN WERKZAAMHEDEN IN 1991	9
2.1 Algemeen	9
2.1.1 Aantal uitgebrachte adviezen	9
2.1.2 Stand van zaken van projecten	9
2.1.3 Bevoegd gezag en initiatiefnemer	10
2.2 Adviezen voor richtlijnen	10
2.3 Voortoetsing en beoordeling van concept-MER'en	12
2.4 Toetsingsadviezen	13
2.5 Ontheffingsadviezen	14
2.6 Ontwikkelen en selecteren van alternatieven bij m.e.r. voor provinciale afvalstoffenplannen	15
2.7 Evaluatie achteraf	15
2.8 Database 'Infor-mer'	16
2.9 Stichting Bureau van de Commissie m.e.r.	16
2.10 Cursussen, seminars en workshops	16
2.11 Overige internationale contacten	17
3. RICHTLIJNEN-ADVIEZEN VOOR MER'en	19
3.1 Inleiding	19
3.2 Maatwerk	19
3.3 Consistentie	20
3.4 Wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen	21
3.5 Conclusie	21
3.6 Verdere werkwijze	22
4. TOETSING VAN MER'en	23
4.1 Inleiding	23
4.2 Toetsingscriteria	23
4.3 Maatwerk	24
4.4 Consistentie	24
4.5 Wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen	25
4.6 Omgaan met aanvullingen	25

5.	ENKELE ERVARINGEN BIJ DE COMMISSIE MET HET TOEPASSEN VAN M.E.R. VOOR STRATEGISCHE BESLISSINGEN	27
5.1	Inleiding	27
5.2	Verschillen	28
5.3	Enkele aandachtspunten voor de inhoud van een strategisch MER	29
5.4	Voorbeelden	32
5.5	Tot slot	34
6.	HET BELANG VAN ECOHYDROLOGIE VOOR M.E.R.	36
6.1	Inleiding	36
6.2	Oorzaken	36
6.3	Gevolgen van onvoldoende aandacht voor hydrologie	37
6.4	Aanbevelingen	38

BIJLAGEN

1. Lijst van leden van de Commissie voor de milieu-effectrapportage in 1991, met woonplaats
2. Lijst van personen, die tot nu toe zijn opgetreden als adviseur van de Commissie, met woonplaats
3. Samenstelling van presidium en secretariaat in 1991
4. Overzicht van typen projecten, waarvoor m.e.r. is of wordt toegepast
5. Lijst van door de Commissie voor de milieu-effectrapportage in 1991 uitgebrachte adviezen
6. Schematisch overzicht van procedures: stand van zaken per 31 december 1991
7. Beschrijving van projecten en samenstelling van werkgroepen

SAMENVATTING

Hoofdstuk 1: inleiding

Dit jaarverslag geeft een overzicht van de werkzaamheden van de Commissie voor de milieu-effectrapportage¹] over 1991 (hoofdstuk 2).

Hoofdstuk 3 gaat in op de opzet van adviezen voor richtlijnen. In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op de toetsing van MER'en en de criteria die de Commissie daarbij hanteert. Hoofdstuk 5 gaat in op enkele ervaringen bij de Commissie met het toepassen van m.e.r. voor strategische beslissingen. In hoofdstuk 6 wordt een beschouwing gegeven over het belang van ecohydrologie voor m.e.r.

De bijlagen geven informatie over de personen die als Commissielid, als adviseur of via het presidium of het secretariaat bij het werk van de Commissie waren betrokken. Daarnaast worden gegevens verstrekt over de projecten waarover de Commissie adviseerde en is een lijst opgenomen van de in 1991 uitgebrachte adviezen.

Hoofdstuk 2: overzicht van werkzaamheden

De Commissie bracht in 1991 100 adviezen uit (in 1990 waren dit er 90): 70 adviezen voor richtlijnen, 29 toetsingsadviezen en één advies over een verzoek om ontzetting van de m.e.r.-plicht. Omdat er ieder jaar meer adviezen voor richtlijnen dan toetsingsadviezen worden uitgebracht, is het 'stuwmeer' van projecten waarover de toetsing nog moet plaatsvinden in 1991 opnieuw groter geworden.

Inmiddels is over 63 projecten een besluit genomen. Bij 24 projecten is de m.e.r.-procedure afgebroken of voor langere tijd opgeschort.

In 1991 werd 48 maal door een initiatiefnemer of een bevoegd gezag aan de Commissie gevraagd een voorlopig oordeel te geven over een (concept-)MER, voorafgaand aan de formele toetsing. Deze informele fase in de m.e.r.-procedure is een belangrijke rol gaan spelen in het werk van de Commissie.

Op 26 juli 1991 zijn - in de vorm van een bijlage bij het richtlijnenadvies voor het MER provinciaal afvalstoffenplan Gelderland - de resultaten gepubliceerd van een onderzoek van de Commissie naar het ontwikkelen en selecteren van alternatieven bij m.e.r. voor provinciale afvalstoffenplannen. In de praktijk zal moeten blijken in hoeverre de door de Commissie gegeven suggesties bij de beleidsvoorbereiding toepasbaar zijn.

De Commissie heeft in 1991 bij een aantal besluiten over projecten, die de Commissie werden toegezonden, geconstateerd dat daarin een programma voor de evaluatie achteraf ontbrak. In 1991 is een handleiding verschenen voor het opstellen en uitvoeren van evaluatieprogramma's bij milieuvergunningen²]. De eerste evaluatierapporten worden begin 1992 verwacht.

Begin 1992 zal naar verwachting de database 'Infor-mer' operationeel zijn.

1 In het jaarverslag wordt gesproken over 'de Commissie' als de Commissie voor de milieu-effectrapportage wordt bedoeld. Milieu-effectrapportage wordt afgekort tot m.e.r. en milieu-effectrapport tot MER.

2 'M.e.r.-evaluatie bij milieuvergunningen', uitgebracht door Twijnstra Gudde Management Consultants op 16 augustus 1991.

De ministerraad heeft dit jaar besloten af te zien van een volledige verzelfstandiging van het secretariaat van de Commissie. Per 1 januari 1992 wordt een stichting operationeel die zal worden gesubsidieerd door de Ministers van VROM en van LNV: de 'Stichting Bureau Commissie voor de m.e.r.'. Het merendeel van de medewerkers van het secretariaat zal dan in dienst treden van de stichting.

Medewerkers van het secretariaat en (plaatsvervangend) voorzitters leverden inbreng bij cursussen, seminars en bijeenkomsten in Nederland en in het buitenland. Daarnaast wordt de Commissie steeds vaker gevraagd informatie te geven over m.e.r. in Nederland aan buitenlandse delegaties, in het bijzonder over het bestaan en functioneren van een onafhankelijke Commissie en de inbreng daarvan als toegevoegde waarde aan het m.e.r.-proces.

Hoofdstuk 3: richtlijnen-adviezen voor MER'en

Van verschillende kanten is over uiteenlopende aspecten van de richtlijnen-adviezen van de Commissie kritiek geuit, onder andere met betrekking tot de omvang en gedetailleerdheid van adviezen. Dit is aanleiding geweest om in dit jaarverslag in te gaan op de systematiek van de werkwijze van de Commissie. Er springen drie elementen naar voren:

- . 'maatwerk': het rekening houden met situatie-specifieke factoren (aard van de activiteit, maatschappelijke en fysieke omgeving) leidt tot verschillende (accenten in) adviezen over ogenschijnlijk gelijksoortige projecten. Onzekerheden over bijvoorbeeld de aard en intensiteit van milieugevolgen kunnen er toe leiden dat het advies van de Commissie slechts globaal kan zijn en het karakter krijgt van een checklist.
- . consistentie: door een recent advies voor richtlijnen van een vergelijkbaar project te nemen, wordt gezorgd voor inhoudelijke samenhang tussen de adviezen. Deze consistentie wordt bevorderd door een werkgroep voor een deel te laten bestaan uit deskundigen die ervaring hebben met soortgelijke projecten. Ook wordt de consistentie bevorderd door de vorm van de richtlijnen-adviezen, voornamelijk door de gehanteerde hoofdstukindeling.
- . rekening houden met wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen.

De genoemde elementen maken deel uit van het streven van de Commissie op systematische wijze de kwaliteit van de adviezen voor richtlijnen te bewaken en waar mogelijk te verbeteren.

Hoofdstuk 4: toetsing van MER'en

Bij toetsing van een MER gaat het om de vraag of er in het MER voldoende en juiste informatie is geboden om de besluitvormers in staat te stellen het milieubelang gelijkwaardig mee te wegen bij het besluit. De Commissie zal aanbevelen een MER aan te (laten) vullen vóórdat de besluitvorming plaatsvindt, als zij van oordeel is dat er essentiële informatie ontbreekt die nodig is voor een milieubewuste besluitvorming. Er worden verschillende aspecten aangegeven waarbij dit kan gebeuren.

De in hoofdstuk 3 behandelde elementen (maatwerk, consistentie en wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen) spelen ook bij de toetsing een rol.

Als de Commissie van mening is dat een MER aangevuld zou moeten worden, wordt dit besproken met het bevoegde gezag en de initiatiefnemer. Bij diverse projecten heeft dit ertoe geleid dat het bevoegde gezag de Commissie vroeg het uitbrengen van het advies op te schorten, totdat de aanvullende informatie was verzameld; het uiteindelijk uitgebrachte toetsingsadvies wordt dan een totaalbeoordeling van het MER en de aanvullende informatie.

Welke rol de Commissie procedureel speelt bij aanvullingen, wordt per geval bekeken; de Wabm geeft hiervoor (nog) geen regels. De regering stelt voor de Commissie de bevoegdheid te geven om in het toetsingsadvies expliciet aan te geven welke aanvulling op het MER nodig is voordat tot besluitvorming wordt overgegaan. Het is nog niet duidelijk hoe aan dit voorstel uitwerking zal worden gegeven.

Hoofdstuk 5: enkele ervaringen bij de Commissie met het toepassen van m.e.r. voor strategische beslissingen

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de ervaringen bij de Commissie met m.e.r. voor strategische beslissingen en de consequenties die hieraan mogelijk kunnen worden verbonden.

Geconstateerd kan worden dat er verschillen zijn tussen het opstellen van een strategisch MER en van een project-MER. Deze verschillen hebben betrekking op de beschrijving van het voornemen, de alternatieven, de autonome milieu-ontwikkeling en de milieugevolgen.

Er wordt ingegaan op aspecten waaraan in een strategisch MER over het algemeen in ieder geval aandacht besteed zal moeten worden. Dit wordt toegelicht aan de hand van drie door de Commissie uitgebrachte adviezen:

- . het richtlijnenadvies voor het Structuurschema Elektriciteitsvoorziening, als voorbeeld van de noodzaak voor het ontwikkelen van samenhangende alternatieven;
- . het richtlijnenadvies voor het provinciaal afvalstoffenplan Gelderland, als voorbeeld van een MER waarin een ander type 'milieu-informatie' wordt gevraagd dan de concrete milieugevolgen;
- . het toetsingsadvies voor het slobplan Noord-Holland, als voorbeeld van een situatie waarin voor een strategische beslissing informatie op projectniveau niet kan worden gemist.

De ervaringen bij de Commissie tot nu toe wijzen er op dat het *mogelijk* is een zinvolle m.e.r. voor een strategische besluitvorming uit te voeren, mits er maar rekening mee wordt gehouden dat een strategische m.e.r. vaak andere eisen stelt dan een project-m.e.r.

Tot slot worden in dit hoofdstuk enkele actuele ontwikkelingen besproken.

Hoofdstuk 6: het belang van ecohydrologie voor m.e.r.

Naar het oordeel van de Commissie wordt in vrij veel MER'en onvoldoende ingegaan op (eco)hydrologische aspecten. De mogelijke oorzaken hiervan zijn gelegen in het bestaan van leemten in kennis en in het niet (goed) gebruiken van beschikbare kennis. Als de hydrologie onvoldoende wordt beschreven, kunnen geen goede voorspellingen worden gedaan over de effecten van de ingreep op de waterhuishouding. Ingrepen in het grondwater kunnen vaak gevolgen hebben die zich uitstrekken over een zeer groot gebied.

Het belang van ecohydrologische kennis wordt geschetst aan de hand van twee voorbeelden.

Om de ecohydrologie een betere plaats te laten krijgen bij m.e.r. moeten bevoegd gezag en initiatiefnemer worden geïnformeerd over de noodzaak en mogelijkheid om ecohydrologische kennis te gebruiken. De Commissie kan in haar advies expliciet ingaan op de benodigde gegevens. Verder kan een handleiding voor toepassing van ecohydrologie bij m.e.r. een belangrijke rol vervullen.

SUMMARY

Chapter 1: introduction

This annual report reviews the activities of the Dutch Commission for Environmental Impact Assessment (EIA) in 1991 (chapter 2).

Chapter 3 focusses on advices for project specifications and the scoping process. Chapter 4 deals with the approach the Commission has adopted in preparing reviews of EISs. Chapter 5 discusses some experiences of the Commission with the application of EIA for strategic decisions (plans, programmes and policies). Chapter 6 concentrates on the subject of ecohydrology and its importance as a discipline in EIA which is not yet widely understood by EIA-practitioners.

The appendices contain lists of persons, involved in the work of the Commission, i.e. Commission members (annex 1), persons who acted as an advisor for the Commission (annex 2), and the staff and chairmen (annex 3). Annex 4 indicates the types of projects for which advices were issued (as mentioned in the 'EIA Decree'); annex 5 is a list of reports published by the Commission in 1991. Annex 6 indicates the stage of decision-making to which each project has progressed. Annex 7 contains brief descriptions of each of these projects.

Chapter 2: overview of activities in 1991

In 1991 the Commission prepared 100 advisory reports (as compared to 90 in 1990): 70 advices on guidelines (project specifications), 29 reviews and one advice on a request for exemption from EIA. Each year the Commission prepares more advices on guidelines than reviews; thus a growing reservoir of projects is created awaiting review.

So far, a decision has been made on 63 projects. For 24 projects the EIA-process was stopped or postponed for a longer period. In 1991 the Commission has been asked 48 times to give a provisional judgement on a (draft-)EIS, preceding the formal review. This informal stage in the procedure is growing in importance.

In 1991 the Commission published the results of an examination concerning the development and selection of alternatives in EIA for provincial waste management plans. The recommendations given by the Commission still have to prove their practical value.

The EIA-process requires the competent authority to include in the decision a programme on post-project analysis. The Commission has noted that some decisions did not comply with this requirement. In 1991 a guideline was prepared for drawing up and implementing an evaluation programme on environmental licenses. The first reports on post-project analysis are foreseen for publication in the beginning of 1992.

It is expected that in the beginning of 1992 the database 'Infor-mer' of the Commission will be operational. In this database information on all EIA-projects will be stored primarily for internal use by the secretariat.

The council of ministers decided this year to abandon the drive to fully privatize the secretariat of the Commission. Instead, on the first of January 1992 a foundation will be operational, which will be subsidized by the ministries of Housing,

Physical Planning and Environment and of Agriculture, Nature Conservation and Fisheries. Most workers of the secretariat will enter the service of the foundation.

Staff of the secretariat and the chairmen contributed to courses, seminars and meetings in the Netherlands and abroad. Also, the Commission was often asked to give information on EIA in the Netherlands to foreign delegations, particularly about the role of independent expertise and its added value to the EIA-process.

Chapter 3: advices on guidelines (project specifications)

In 1991 the Commission received criticism in relation to advices on guidelines, particularly concerning the extent and the degree of detail in the advices. In response, the Commission thinks an explanation of her working methodology in preparing advices on project specifications may be useful. Three aspects are important:

- . the necessary attention for project-specific factors (kind of activity, social and physical environment) results in different (accents in) advices for apparently similar projects. Uncertainties about e.g. the nature and intensity of environmental impacts can lead to a general advice resembling a checklist.
- . recent advices on project specifications for comparable projects serve as a model, thereby providing coherence in subsequent advices. The coherence is promoted by appointment of certain individual experts to working groups dealing with subjects of a similar nature. The consistency is also enhanced by the form of the advices and a fixed sequence in aspects which require attention in the EISs.
- . developments in science and technology require up-to-date inputs by the Commission's experts.

With a view to the criticism, the Commission attempts to maintain the quality of her advices and to improve their practical value if possible.

Chapter 4: reviewing EISs

In reviewing EISs the crucial question is: does an EIS contain sufficient environmental information for a balanced decision-making with regard to different interests? The Commission recommends to gather additional information prior to decision-making if she has the opinion that indispensable environmental information is lacking. Some examples from practice are presented. The three aspects dealt with in chapter 3, also play a part in reviewing EISs.

If the Commission has reached the conclusion to recommend the gathering of additional information, this will be discussed with the competent authority and the proponent. In several cases this led to a request by the competent authority to defer the publishing of the advice, until the supplementary information has become available; the review will then include the EIS and the supplement.

The formal role of the Commission in reviewing additional information, is considered case by case; the law does not (yet) provide rules. In the course of the current revision of the legal framework on EIA the Government has proposed to entitle the Commission with the action to indicate in her reviews the possible need for any additional information in support of decision-making.

Chapter 5: some experiences of the Commission with the application of EIA for strategic decisions

This chapter presents some experiences of the Commission with EIA for strategic decisions (plans, programmes and policies) and possible implications.

It can be postulated that there are differences between preparing a strategic EIS and a 'project-EIS'. These differences apply to the description of the intended initiative, the alternatives, the environment as it can be expected to develop if the plan, programme or policy were not to proceed and the environmental impacts.

Subsequently, the aspects are dealt with which a strategic EIS should contain in general. This is illustrated by three advices of the Commission:

- . the advice on guidelines for the national electricity-plan, as an example for the need to develop coherent alternatives;
- . the advice on guidelines for a provincial waste management plan, as an example for an EIS in which a different type of 'environmental information' is requested than the actual environmental impacts;
- . the review of a provincial sludge-plan, as an example for a situation in which information at the project-level is indispensable for the strategic decision.

Until now the experience of the Commission indicates that EIA may have an added value to strategic decision-making if it is recognized that a strategic EIA calls for a different approach than project-EIAs.

Chapter 6: the importance of ecohydrology for EIA

In the Commission's opinion, many EISs pay insufficient attention to (eco)hydrological aspects. Possible causes can be found in gaps of knowledge or the inadequate use of knowledge pertinent to this discipline. If the ecohydrological setting is described insufficiently, in many cases the impacts of the activity on the groundwater and surface water systems cannot be predicted properly. Particularly, the impacts on the groundwater system can extend over a large area. The importance of ecohydrological knowledge is illustrated by two examples.

In order to give ecohydrology a better place in EIA, competent authorities and proponents must be informed about the need and potential uses of ecohydrological knowledge. In her advices, the Commission must specify the required information. Also, a handbook on the application of ecohydrology in EIA, could be very useful.

1. INLEIDING

In 1991 is het aantal adviezen, dat de Commissie uitbracht, verder gestegen ten opzichte van voorgaande jaren.

Dit jaarverslag³⁾ geeft de stand van zaken weer per 31 december 1991.

Hoofdstuk 2 biedt een overzicht van de werkzaamheden van de Commissie in 1991.

Hoofdstuk 3 gaat in op de opzet van adviezen voor richtlijnen. In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op de toetsing van MER'en en de criteria die de Commissie daarbij hanteert.

Hoofdstuk 5 gaat in op enkele ervaringen bij de Commissie met het toepassen van m.e.r. voor strategische beslissingen.

In hoofdstuk 6 wordt een beschouwing gegeven over het belang van ecohydrologie voor m.e.r.

In de bijlagen zijn opgenomen:

- 1 een lijst van de Commissieleden;
- 2 een lijst van deskundigen, die tot nu toe als adviseur waren betrokken bij de werkzaamheden van de Commissie;
- 3 de samenstelling van het presidium en het secretariaat in 1991;
- 4 een overzicht van typen projecten, waarvoor m.e.r. is of wordt toegepast;
- 5 een opsomming van de in 1991 verschenen adviezen van de Commissie voor de m.e.r.⁴⁾;
- 6 een schematisch overzicht van de stand van zaken van alle m.e.r.-procedures en ontheffingsprocedures voor m.e.r. per 31 december 1991;
- 7 een beschrijving per project van het voornemen, de procedurele stand van zaken, de samenstelling van de werkgroep, de advisering en het besluit.

3 In dit jaarverslag wordt er van uitgegaan, dat de lezer enige kennis van m.e.r. heeft. Voor algemene informatie over m.e.r. wordt verwezen naar de *'Handleiding milieu-effectrapportage'* van drs.ir. N.T. van Eck, ir. R. Rense en mr. D. Samkalden, uitgegeven door Koninklijke Vermande b.v., 1987.

4 Voor de adviezen die vóór 1991 zijn uitgebracht, wordt verwezen naar de eerder uitgebrachte jaarverslagen van de Commissie en naar de projectbeschrijvingen in bijlage 7 van dit jaarverslag.

2. OVERZICHT VAN WERKZAAMHEDEN IN 1991

2.1 Algemeen

2.1.1 Aantal uitgebrachte adviezen

De Commissie voor de milieu-effectrapportage bracht in 1991 in totaal 100 adviezen uit. In 1990 waren dit er 90. Het aantal richtlijnenadviezen in 1991 bedroeg 70; het aantal toetsingsadviezen 29. De Commissie heeft dit jaar slechts één maal geadviseerd over een aanvraag om ontheffing van de m.e.r.-plicht.

De Commissie bracht ook in 1991 nagenoeg al haar adviezen binnen de gestelde termijn uit.

Het aantal projecten, waarvoor (al dan niet vrijwillig) een m.e.r.-procedure is of wordt doorlopen⁵, is gestegen tot 255.

In het jaarverslag over 1990 is ingegaan op het grote verschil tussen het aantal uitgebrachte richtlijnenadviezen en het aantal toetsingsadviezen. Ieder jaar worden meer adviezen voor richtlijnen dan toetsingsadviezen uitgebracht, zodat een stuwmeer is ontstaan van projecten, waarover de toetsing nog moet plaatsvinden. Dit stuwmeer is in 1991 opnieuw groter geworden.

2.1.2 Stand van zaken van projecten

Voor een overzicht per project wordt verwezen naar bijlage 7.

Het aantal projecten, waarover na het doorlopen van een m.e.r.-procedure⁶ een besluit is genomen, bedraagt inmiddels 63. Hiervan zijn 29 projecten in uitvoering genomen of zelfs voltooid. Bij 24 projecten werd de m.e.r.-procedure voortijdig afgebroken of is de procedure voor langere tijd opgeschort⁷. Ook project 137 dat niet de m.e.r.-procedure, maar een daarop geënte procedure volgde, is voorlopig opgeschort.

Het aantal projecten, waarbij op inhoudelijke gronden ontheffing is verleend van de m.e.r.-plicht⁸, bedraagt inmiddels 20. Daarbij moet

5 Hierbij worden m.e.r.-achtige procedures, die tijdens het interimbeleid zijn gestart, en waarover de (voorlopige) Commissie heeft geadviseerd, tot m.e.r.-procedures gerekend.

6 Zie voetnoot 5.

7 Het betreft de projecten 107, 116, 118, 126, 132, 136, 138, 143, 145, 149, 167, 191a, 204, 216, 259, 262, 275, 288, 291, 338, 344, 355, 361 en 371. Deze nummers zijn de (bij de Commissie intern gebruikte) nummers van de projecten, zoals die in bijlage 7 zijn beschreven.

8 Artikel 41e, lid 1, sub a van de Wabm: ontheffing van de m.e.r.-plicht bij een of meer besluiten kan worden verleend, als "de activiteit, waarop die besluiten betrekking hebben, vanwege de omstandigheden waaronder zij wordt ondernomen, geen belangrijke nadelige gevolgen zal hebben voor het milieu".

wel worden bedacht, dat diverse verleende ontheffingen in beroepsprocedures zijn vernietigd, waardoor alsnog de volledige m.e.r.-procedure moet worden doorlopen. Gelet op de recente uitspraak van de Raad van State inzake de verleende ontheffing voor de Rijksweg 59 (Rosmalen - Geffen), waarbij direct is getoetst aan de E.G.-richtlijn inzake m.e.r., is het niet denkbeeldig dat ieder beroep dat tegen een verleende ontheffing op inhoudelijke gronden wordt ingesteld, tot vernietiging zal leiden.

2.1.3 Bevoegd gezag en initiatiefnemer

In 37 van de 67 projecten waarvoor in 1991 een procedure is gestart traden overheden (mede) als initiatiefnemer op: rijksoverheden negen maal, provincies tien maal, gemeenten negen maal, samenwerkingsverbanden zeven maal en waterschappen twee maal.

Van de nieuwe projecten waren er 34 (mede) het gevolg van een particulier initiatief⁹] en elf van initiatieven van bedrijven en organen met overheidsparticipatie.

Ten opzichte van de vorige jaren, toen 46 % (1989) en 51 % (1990) van de nieuwe projecten (geheel of deels) particuliere initiatieven betraf, is dit nu 55 %.

Als (mede-) bevoegd gezag zijn rijksoverheden 27 keer, provincies 46 keer, gemeenten 15 en waterschappen 19 keer opgetreden¹⁰].

2.2 Adviezen voor richtlijnen

In 1991 adviseerde de Commissie 70 maal over richtlijnen voor de inhoud van een milieu-effectrapport. In 1990 werden 58 adviezen voor richtlijnen uitgebracht.

Voor de volgende (nieuwe) projecten¹¹] werden adviezen opgesteld:

- 314 Centrale slibontwatering Oostelijke Mijnstreek (9 januari)
- 313 Polyetheenfabriek-3 van DSM Geleen (11 januari)
- 315 GFT-composteerinrichting Moerdijk (21 januari)
- 316 Provinciaal Afvalstoffenplan Friesland (23 januari)
- 317 Golfsterrein *Aerwinkel* (23 januari)
- 321 Slibdrooginstallatie R.I. Oost Amsterdam (24 januari)
- 319 Matex Europoort B.V. (12 februari)
- 318 Uitbreiding en eindplan stortplaats *Gulbergen* (Mierlo/Nuenen c.a.) (20 februari)
- 320 Mestoverslag Wanssum (1 maart)

9 Hierbij zijn nutsbedrijven inbegrepen.

10 Bij verzoeken om ontheffing van de m.e.r.-plicht is bij deze cijfers niet uitgegaan van het bevoegd gezag voor de ontheffing - altijd de Ministers van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij - maar het bevoegd gezag voor het besluit over de voorgenomen activiteit.

11 De adviezen staan in chronologische volgorde; de nummers zijn de (bij de Commissie intern gebruikte) nummers van de projecten zoals die in bijlage 7 worden beschreven. De datum geeft aan, op welke dag het advies is uitgebracht.

- 322 Uitbreiding afvalverwerking Botlek Rotterdam (7 maart)
- 324 Nieuwe roosteroven N.V. Afvalverwerking Rijnmond (7 maart)
- 323 Uitbreiding recreatiegebied 'De Groene Ster' Leeuwarden (8 maart)
- 329 Stortplaats *Keeneweg Zevenbergen* (8 maart)
- 325 Kalvergieterbewerkingsinstallaties Veluwe (20 maart)
- t/m 328
- 332 Stortlocatie *Skinkeskâns* Leeuwarden (25 maart)
- 330 Achterlandverbinding Rotterdam - Duitsland voor het goederenvervoer per spoor (26 maart)
- 335 Grootschalige non ferro-, ferro- en kunststofverwerkingsinstallatie Moerdijk (28 maart)
- 336 Zuidelijke ontsluitingsweg Boxtel (5 april)
- 333 Uitbreiding stortplaats 'Hollandse Brug' Naarden (5 april)
- 331 Provinciaal afvalstoffenplan Gelderland (9 april)
- 340 Bedrijventerrein *Groot Bijsterhuizen* (10 april)
- 339 Woningbouwlocaties HAL-gebied (Heerhugowaard, Alkmaar, Langedijk) (16 april)
- 341 Aanleg Oostboog Flevolijn (19 april)
- 345 Herziening slibontwateringsinstallatie Mierlo (29 april en 22 november)
- 343 Inrichtingsschets Over-Betuwe Nijmegen (2 mei)
- 347 Heropening afvalverbrandingsinstallatie Leeuwarden (23 mei)
- 346 Noord-oosttangent Tilburg (23 mei)
- 348 Bos- en golfgebied Assen/Vries (24 mei)
- 351 Golfbaan en verblijfsrecreatie 'De Eesveense Hoollanden' Steenwijk (28 mei)
- 350 Overslagstation Venlo (4 juni)
- 349 Afvalverbranding c.a. Zuid-oost Nederland (6 juni)
- 352 Baggerdepot Hollandsche IJssel (10 juni)
- 355 Voltuning omlegging Nistelrode (13 juni)
- 354 Tienjarenprogramma Afval van het AfvalOverlegOrgaan (20 juni)
- 357 Slibdrooginstallatie Beverwijk (24 juni)
- 353 Warmte/krachtcentrale Moerdijk (25 juni)
- 362 Woningbouwlocatie Enschede-Glanerbrug (1 juli)
- 358 Structuurschema Elektriciteitsvoorziening (2 juli)
- 359 Shredderinstallatie/schrootverwerking *Kootstertille* (4 juli)
- 361 GFT-composteringsinstallatie Afvalverwerking Rijnmond (5 juli)
- 365 Warmte/kracht-installatie (WK-STEG) Diemen (9 juli)
- 360 Rijksweg 15, Ressen - A12 (11 juli)
- 369 Slibverbrandingsinstallatie Shell raffinaderij Nederland B.V. (15 juli)
- 364 Draaitrommeloven DTO-10 bij AVR-Chemie C.V. (16 juli)
- 363 Afvalopslag en -bewerkingsinrichting industrieterrein *Laagraven* Nieuwegein (18 juli)
- 367 Composteringsinrichting Midden-Zeeland (1 augustus)
- 368 Rijksweg N37/N34, gedeelte Holsloot - Emmen-Zuid (23 augustus)
- 370 Masterplan Harlingen (4 september)
- 374 Drooginstallatie stapelbare mest Vefnax II (13 september)
- 372 Projekt Infiltratie Maaskant (13 september)
- 366 Binnenduinrandzone Hollum-Ballum (16 september)
- 368 Waterrecreatiegebied Emmen-Zuid (19 september)
- 373 Ondergrondse gasopslag Norg (3 oktober)
- 377 Golfbaan Zuidpolder Veen (gem. Eemnes) (18 oktober)
- 376 Afvalverwerkingslocatie Bovenveld (22 oktober)
- 375 Provinciaal Afvalstoffenplan (PAP III) Zeeland (29 oktober)
- 379 Katalysatorberging DSM (8 november)
- 378 GFT-composteringsinrichting Duiven (18 november)
- 382 Baggerspecledeponie Limburg (19 november)
- 383 Mestcompostering Gebr. Theeuwen B.V. Blitterswijk (27 november)
- 334 Schiphof en omgeving (4 december)
- 386 GFT-composteringsinrichting provincie Utrecht (6 december)
- 385 Ontzandings- en inrichtingsproject 'Integraal Stadsrandmodel' Kraaijenbergse Plas-sen (10 december)
- 189a Golfbaan Heinenoord (10 december)
- 361a GFT-vergistingsinstallatie AVR (18 december)
- 337 Integrale huisvuilverwerking Leiden (19 december)

Daarnaast bracht de Commissie drie adviezen voor aanvullende richtlijnen uit. Het betrof de volgende projecten:

- 225a Afvalverbrandingsinstallatie Moerdijk (14 maart)
- 129a Dubbel eenheidsoefenterrein 'De Haar/Laaghalerveen' (11 april)
- 296a Modificatie raffinaderij Shell Pernis (2 mei)

Voor een beschrijving van deze projecten wordt verwezen naar bijlage 7. In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op de opzet van adviezen voor richtlijnen.

2.3 Voortoetsing en beoordeling van concept-MER'en

Regelmatig wordt de Commissie verzocht een voorlopig oordeel te geven over een MER, voorafgaand aan de formele toetsing. Dergelijke verzoeken zijn in vier categorieën in te delen:

1. beoordeling van concept-MER'en op verzoek van de initiatiefnemer, dus voordat het MER officieel wordt ingediend bij bevoegd gezag;
2. voortoetsing van een MER op verzoek van bevoegd gezag ten behoeve van de aanvaardbaarheidsbeoordeling ex art. 41r Wabm dan wel, als bevoegd gezag en initiatiefnemer dezelfde zijn, ten behoeve van de interne beslissing of het MER bekend kan worden gemaakt;
3. voorlopige toetsing als het MER zonder vergunningaanvraag of (voor)ontwerp-besluit ter inzage is gelegd;
4. een combinatie van 1 en 2.

In het vorige jaarverslag werd ingegaan op de werkwijze van de Commissie bij verzoeken om een voorlopig oordeel. Daarbij werd aangegeven dat in principe steeds op deze verzoeken wordt ingegaan.

In 1991 werd 48 maal een voorlopig oordeel over een MER gevraagd door bevoegd gezag en/of initiatiefnemer. Deels gaf alleen de secretaris van de betreffende werkgroep een oordeel, deels werd daarnaast (een deel van) de werkgroep ingeschakeld.

Uit het grote aantal verzoeken kan worden afgeleid dat deze informele fase in de m.e.r.-procedure een belangrijke rol is gaan spelen in het werk van de Commissie.

2.4

Toetsingsadviezen

In 1991 werden 29 toetsingsadviezen uitgebracht, tegen 25 in 1990. Dit betrof de volgende projecten:

- 236 Shredder Wertz te Born (18 januari)
- 181 Slibplan Zuid-Holland 1991 - 1995 (13 februari)
- 133 Lozing oliehoudende mengsels vanaf mijnbouwinstallaties op zee (13 maart)
- 258 Uitbreiding Eemscentrale met gasgestookte eenheden EC 95/96 (14 mei)
- 218 Themapark *Diamonda* Lelystad (28 mei)
- 215 Afvalberging Derde Merwedehaven Dordrecht (13 juni en 4 oktober)
- 271 Logistiek Park Ossendrecht (27 juni)
- 120 Uitbreiding Luchthaven Maastricht (19 juli)
- 196 Golfbaan 'De Scherpenberg' Apeldoorn (8 augustus)
- 289 Golfbaan 'Gendersteyn' Eersel, Veldhoven en Vessem (16 augustus)
- 230 Definitieve opslagplaats Noordpunt Oost-Abtspolder (27 augustus)
- 269 Rijksweg 58, gedeelte Schoondijke - Sluis (29 augustus)
- 243 Berging baggerspecie Zeeland, eerste fase (9 september)
- 268 Golfbaan waterwingebied Tilburg (23 september)
- 294 Golfbaan 't Hout Breda (25 september)
- 270 Golfresort *Sterna* Bergen (27 september)
- 297 Uitbreiding filterpers- en rioolwaterzuiveringsinstallatie Heerenveen-Noord (2 oktober)
- 244 Zerdirator Klöckner c.a. 's-Gravendeel (11 oktober)
- 316 Provinciaal afvalstoffenplan Friesland 1992 - 1997 (14 oktober)
- 227 Jarosietverwerking Budelco b.v. (15 oktober)
- 285 Afvalverbrandingsinstallatie Alkmaar (16 oktober)
- 281 Afvalverwerking regio Oost-Veluwe (23 oktober)
- 217 Industriezandwinningsplan Gelderland tweede fase (29 oktober)
- 175a Waterinjectie Zuidoost-Drenthe (4 november)
- 199 Diepinfiltratie Overveen (19 november)
- 203 Golfbaan *Montferland* Zeddam (20 november)
- 249a Mestcompostering C.N.C. te Milsbeek (gemeente Gennep) (3 december)
- 273 Uitbreiding energiecentrale Maasvlakte met de kolengestookte eenheid EFM3 (3 december)

Bij enkele adviezen was sprake van een bijzondere situatie:

Uitbreiding Luchthaven Maastricht (120)

Het toetsingsadvies heeft betrekking op een aanvullend MER, dat moest worden opgesteld naar aanleiding van een wijziging in het voorgenomen gebruik van de uit te breiden luchthaven met een accentverlegging van vrachtvervoer naar passagiersvervoer en uitsluiting van nachtvluchten met vliegtuigen die de meeste geluidhinder produceren. Bovendien ontbrak overeenstemming met de Belgische en Duitse autoriteiten over het gebruik van het Belgische en Duitse luchtruim, waardoor speciale aan- en uitvliegrotes moesten worden ontworpen. De daarmee samenhangende milieugevolgen moesten worden beschreven in het aanvullend MER.

Berging baggerspecie Zeeland (243)

Het betreft hier een 'tussentijds advies'. De provincie Zeeland stelt een beleidsplan op over onder andere de aanpak voor de verwerking en berging van baggerspecie die vanwege nautische, waterhuishoudkundige of milieu-overwegingen moet worden verwijderd.

In de m.e.r. die voor dit plan wordt doorlopen zijn verschillende fasen onderscheiden. In eerste instantie wordt een globale afweging gemaakt tussen onder andere baggerspecieverwerkingsmethoden en potentiële bergingslocaties. Dit onderdeel is tussentijds getoetst. In de volgende fase zullen de geselecteerde methoden en locaties op gedetailleerder schaal worden uitgewerkt.

Golfbaan 't Hout Breda (294)

Het advies dat werd uitgebracht, was een *voorlopig* advies.

Het MER was niet te zamen met het (voor)ontwerp-bestemmingsplan ter inzage gelegd, zoals de Wabm voorschrijft (art. 41ad, lid 1 en art. 41af). Omdat het MER op een aantal punten tekort schoot, bood het uitbrengen van een voorlopig advies de mogelijkheid het MER op deze punten aan te passen.

Het aangepaste MER en (voor)ontwerpbestemmingsplan kunnen dan te zamen worden bekendgemaakt, waarna de Commissie een definitief oordeel over het MER kan geven.

Afvalverwerking Derde Merwedehaven (215)

Bij dit project werd aanvullend op het toetsingsadvies over het MER een advies uitgebracht over een alsnog opgestelde integrale risicobeschouwing over het hydrologisch beheersysteem van deze stortplaats.

2.5 Ontheffingsadviezen

De Commissie adviseerde over slechts één ontheffingsverzoek. Het betrof de aanleg van een rivierwatertransportleiding van Bergambacht naar Wassenaar (project 342, 22 april 1991)¹²].

Hierover kon de Commissie geen eenduidig advies geven. Het geplande tracé liep onder andere door twee grote landschapseenheden (GLE's). Als gevolg van de uitvoering van de voorgenomen activiteit zullen in beide GLE's minimaal tijdelijke effecten optreden door verstoring van waardevolle vegetaties. De Commissie kon niet beoordelen of dergelijke effecten moeten worden beschouwd als belangrijke nadelige milieugevolgen, zoals bedoeld in art.41e, lid 1 sub a van de Wabm, omdat de mogelijkheid tot herstel van de waardevolle vegetaties aanwezig is.

De Ministers hebben op 6 juni 1991 de gevraagde ontheffing verleend.

12 In 1989 was voor de aanleg van een deel van deze leiding (Bergambacht - Leiden) ook al een verzoek om ontheffing ingediende. Dit verzoek werd echter ingetrokken.

2.6 Ontwikkelen en selecteren van alternatieven bij m.e.r. voor provinciale afvalstoffenplannen

In het richtlijnen-advies voor het MER Provinciaal Afvalstoffenplan (PAP) Gelderland dat op 9 april 1991 is uitgebracht, heeft de Commissie een aantal algemene suggesties gedaan voor het ontwikkelen en selecteren van alternatieven. Geadviseerd werd eerst de voor het PAP relevante beleidsbeslissingen te selecteren. Vervolgens kunnen door verschillende combinaties van beleidsbeslissingen te maken, alternatieven worden gegenereerd, die globaal getoetst kunnen worden aan gestelde beleidsdoelstellingen. Na deze eerste selectie kan een nadere, zorgvuldiger selectie plaatsvinden. Daarbij kan gebruik worden gemaakt van de methode van multi-criteria-analyse.

De Commissie heeft in de aanbiedingsbrief bij dit advies voor richtlijnen aangegeven dat zij eerst zelf zal nagaan in hoeverre de aangeerde ideeën voor een PAP/MER bruikbaar en zinvol zijn. Uit het daartoe uitgevoerde onderzoek komt naar voren, dat de (algemene) suggesties van de Commissie tot een toepasbare methodiek kunnen worden uitgewerkt. Deze uitwerking is gepresenteerd met een voorbeeld, te weten de be- en verwerking van huishoudelijk afval.

Het blijkt goed mogelijk te zijn een selectie te maken van voor het PAP-niveau relevante vraagpunten en daarna alternatieven te ontwikkelen. Het selecteren van alternatieven via een optimalisatiemethode leidt in het voorbeeld tot inzicht in de verschillende hoeveelheden afval die ontstaan en verwerkt moeten worden bij verschillende budgetten. Uiteraard is het mogelijk om in plaats van het budget andere randvoorwaarden te hanteren.

Er zal nog moeten blijken in hoeverre deze door de Commissie aangedragen methodiek in de praktijk van de beleidsvoorbereiding ook werkelijk toepasbaar is.

De resultaten zijn op 26 juli 1991 gepubliceerd in de vorm van een aparte bijlage bij het richtlijnen-advies voor het MER PAP Gelderland met als titel 'Het ontwikkelen en selecteren van alternatieven bij m.e.r. voor provinciale afvalstoffenplannen'.

2.7 Evaluatie achteraf

Bij een aantal besluiten over projecten die de Commissie werden toegezonden, heeft de Commissie geconstateerd dat daarin een evaluatieprogramma ontbrak.

Twijnstra Guddé Management Consultants heeft op 16 augustus 1991 het rapport 'M.e.r.-evaluatie bij milieuvergunningen' uitgebracht. Dit rapport is een handreiking voor het opstellen van het m.e.r.-evaluatieprogramma en het uitvoeren van evaluatie-onderzoek bij milieuvergunningen waarvoor een MER is opgesteld. Dit onderzoek werd geëntameerd door de ministeries van VROM en LNV.

Begin 1992 worden de eerste evaluatierapporten verwacht over de projecten Grootschalige berging van baggerspecie uit het benedenrivierengebied (102) en de C₁-deponie (onverwerkbaar chemisch afval) op de Maasvlakte (111).

2.8 Database 'Infor-mer'

Begin dit jaar is een uitgebreide lijst opgesteld met specificaties waaraan de database zou moeten voldoen waarin informatie kan worden opgeslagen over projecten waarover de Commissie adviseerde. Aan het einde van het jaar zijn delen van versie 2.0 van het programma opgeleverd en getest.

Naar verwachting zal begin 1992 het programma operationeel zijn. De Commissie verwacht alle projectgegevens te hebben ingevoerd aan het einde van 1992.

2.9 Stichting Bureau van de Commissie m.e.r.

Nadat gedurende enkele jaren de mogelijkheid tot volledige verzelfstandiging van het secretariaat van de Commissie was onderzocht, heeft de ministerraad dit jaar besloten hiervan af te zien.

In plaats daarvan werd besloten tot voorbereiding van de oprichting van een stichting waarvoor geen wetswijziging nodig is. De voorbereiding is erop gericht de Stichting Bureau Commissie voor de m.e.r. vanaf 1 januari 1992 operationeel te laten zijn. De stichting zal worden gesubsidieerd door de ministeries van VROM en van LNV. Het bestuur wordt samengesteld uit de voorzitter en twee plaatsvervangende voorzitters van de Commissie, en een vertegenwoordiger van ieder van de beide ministeries. De algemeen secretaris van de Commissie zal de directeur van de stichting worden. De medewerkers van het secretariaat treden, met uitzondering van de algemeen secretaris, per 1 januari 1992 in dienst van de stichting.

2.10 Cursussen, seminars en workshops

In 1991 leverden medewerkers van het secretariaat en (plaatsvervangend) voorzitters weer inbreng bij diverse cursussen, seminars en bijeenkomsten. Voor een groot deel betreft dit m.e.r.-cursussen, die door steeds meer universiteiten en hogescholen worden opgezet. Ook zijn medewerkers van het secretariaat betrokken geweest bij diverse internationale bijeenkomsten, zoals een workshop in Griekenland ten behoeve van de introductie van m.e.r. aldaar, een conferentie in Engeland over 'Advances in Environmental Impact Assessment' en een workshop in Amerika ten behoeve van de opstelling van een internationaal bruikbare 'Handleiding m.e.r.'.

Een medewerker van het secretariaat heeft zitting in de begeleidingscommissie Weging van effecten, de begeleidingscommissie M.e.r.-evaluatie bij milieuvergunningen en de klankbordgroep Herziening Besluit m.e.r.

Daarnaast werden op het secretariaat van de Commissie stagiaires van de Katholieke Universiteit Nijmegen en de Landbouwwuniversiteit Wageningen begeleid.

2.11 Overige internationale contacten

Steeds vaker wordt de Commissie gevraagd informatie te geven over m.e.r. in Nederland, in het bijzonder over het bestaan en functioneren van een onafhankelijke Commissie en de inbreng daarvan als toegevoegde waarde aan het m.e.r.-proces. Dit komt waarschijnlijk omdat Nederland in vergelijking met de andere Europese landen meer ervaring heeft met een dergelijke onafhankelijke (advies)instantie.

De belangrijkste contacten in 1991 worden hieronder aangegeven.

Verenigd Koninkrijk

In de zomer van 1991 is een werkgroepsecretaris van de Commissie gedurende twee weken werkzaam geweest bij het Engelse Institute of Environmental Assessment. Dit door particulier initiatief opgezette bureau heeft onder andere als doel de kwaliteit van de Engelse milieu-effectrapporten te bewaken. Gedurende het bezoek zijn de Nederlandse ervaringen van het secretariaat overgedragen aan de medewerkers van het instituut.

Verenigde Naties

In het kader van een 'task-force' van de Economic Commission on Europe van de Verenigde Naties werd in twee bijeenkomsten in Washington en Genève bijgedragen aan het opstellen van aanbevelingen voor het uitvoeren van m.e.r. op het niveau van beleidsbeslissingen.

Diversen

Op het secretariaat zijn diverse buitenlandse bezoekers ontvangen:

- een delegatie van het bestuur van de autonome provincie Südtirol/Alto Adige is geïnformeerd over het functioneren van het Nederlandse m.e.r.-systeem en de rol van een onafhankelijke commissie in het bijzonder;
- voor Italiaanse studenten uit de provincie Friuli-Venezia is een inleiding over de werkzaamheden van de Commissie verzorgd;
- in het kader van een Memorandum of Understanding heeft een delegatie van het Hongaarse milieu-ministerie Nederland bezocht. Centraal stond het opdoen van praktijkervaringen met m.e.r. in Nederland. De Commissie heeft enkele onderdelen van dit bezoek verzorgd;
- op verzoek van een medewerker van een Brits adviesbureau, die in

opdracht van de Britse regering algemene richtlijnen voor het opstellen van MER'en moet ontwikkelen, werd gesproken over de wijze waarop in Nederland richtlijnen tot stand komen;

- de rol van de Commissie werd uitgelegd aan medewerkers van verschillende ministeries uit Noorwegen die zich bezighouden met m.e.r.-zaken en aan hoogleraren en studenten milieukunde en milieubeleid van de universiteit van Oldenburg, Nedersachsen;
- in 1991 bezocht ms. Helen Hughes, Parliamentary Commissioner for the Environment in New Zealand voor de tweede maal de Commissie om van gedachten te wisselen over m.e.r. in beide landen.

Internationale publicaties

- een artikel over de Nederlandse ervaringen met m.e.r. voor strategische beslissingen in het Duitse blad 'UVP-Report';
- een artikel over het geven van m.e.r.-trainingen in de door de Universiteit van Manchester uitgegeven 'EIA-Newsletter';

3. RICHTLIJNEN-ADVIEZEN VOOR MER'en

3.1 Inleiding

Van verschillende kanten wordt over uiteenlopende aspecten van de adviezen voor richtlijnen van de Commissie kritiek geuit. Regelmatig gehoorde kritiek is dat de adviezen te omvangrijk en te gedetailleerd zijn. Dit wordt ook gemeld in het verslag van de regering over de werking van de m.e.r.-regeling¹³). Dit is aanleiding geweest om in deze bijdrage in te gaan op de systematiek van de werkwijze van de Commissie bij de advisering voor richtlijnen. Drie elementen blijken naar voren te springen. Dat zijn:

- toesnijden van adviezen op de situatie ('maatwerk') (par. 3.2);
- consistentie tussen de adviezen voor richtlijnen (par. 3.3)
- rekening houden met wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen (par. 3.4).

Deze drie elementen krijgen hieronder afzonderlijk de aandacht. Vervolgens worden conclusies getrokken over mogelijkheden om de kwaliteit van richtlijnenadviezen te bewaken en te verbeteren (par. 3.5 en 3.6).

3.2 Maatwerk

De diversiteit in m.e.r.-plichtige activiteiten en projecten maakt maatwerk bij de advisering noodzakelijk. Deze diversiteit komt niet alleen voort uit de aard van de activiteit, maar ook uit de maatschappelijke en fysieke omgeving. Zo kunnen bijvoorbeeld composteerinrichtingen weliswaar identiek zijn, maar de omgeving waarin de installatie gesitueerd wordt en dus de milieugevolgen, verschillen steeds. Op een industrieterrein speelt cumulatie van emissies (bijvoorbeeld stank) een belangrijke rol. De vestiging van de inrichting in een landelijk gebied vraagt meer aandacht voor natuur- en landschapsaspecten.

Ook het beleidskader en de maatschappelijke acceptatie verschillen per project en locatie, en beïnvloeden het advies. Veroorzaakt een geplande activiteit grote onrust onder omwonenden wegens (mogelijke) invloed van emissies op de gezondheid, dan adviseert de Commissie het bevoegd gezag dit aspect duidelijk in de richtlijnen op te nemen.

Het rekening houden met de genoemde situatie-specifieke factoren leidt dus steeds tot verschillende (accenten in) adviezen, over ogenschijnlijk gelijksoortige projecten.

13 Zie 'Werking regeling milieu-effectrapportage', Tweede Kamer, vergaderjaar 1990-1991, 22 103, nr. 1, blz. 28: *"Het advies voor richtlijnen wordt soms als gedetailleerd ervaren. Het advies van de Commissie gaat in sommige gevallen gedetailleerd in op de te beschrijven effecten in het milieu-effectrapport. Meer differentiatie van de mate van detail, gerelateerd aan de complexiteit van de activiteit, zou nagestreefd moeten worden. Dit lijkt gezien de toenemende ervaring mogelijk."*

Een tweede element bij het 'maatwerk' is de onzekerheid over de invloed van de activiteit op de omgeving. Naarmate aard en intensiteit van milieugevolgen moeilijker zijn te voorspellen, of er een breder scala aan (combinaties) van alternatieve oplossingen is, kan de Commissie niet anders dan daaraan globaler aandacht besteden in het advies. De richtlijnen dienen immers in ieder geval de belangrijke milieuaspecten te omvatten. Het gevolg van dit gebrek aan inzicht vooraf, is dat de Commissie in haar advies niet altijd duidelijk onderscheid kan maken tussen belangrijke en minder belangrijke milieugevolgen. Hierdoor kan het advies deels het karakter van een checklist hebben; de onderdelen van zo'n checklist zijn dan niet op alle alternatieven/varianten van toepassing. Het bevoegd gezag en de initiatiefnemer zullen dan zelf de relevantie van de gevraagde aspecten moeten bepalen. In veel gevallen zal dat pas mogelijk zijn tijdens het opstellen van het MER, als meer inzicht wordt verkregen in de relatie tussen de activiteit en de milieugevolgen. In complexe gevallen wordt er in de praktijk dan vaak voor gekozen het MER gefaseerd op te stellen, al dan niet met een tussenbesluit¹⁴].

3.3 Consistentie

Het tweede belangrijke element dat bij de advisering een rol speelt is de consistentie.

Bij consistentie gaat het om de inhoudelijke samenhang tussen de adviezen. Bij de totstandkoming van een advies voor richtlijnen wordt een recent advies over een soortgelijke activiteit als uitgangspunt genomen. Zo wordt bereikt dat (toekomstige) MER-opstellers bij met name de te beschrijven technische aspecten en de emissies van installaties een zelfde mate van detail kunnen hanteren. Duidelijk moge zijn dat deze methode geen afbreuk mag doen aan het maatwerk van de Commissie.

Bij geheel nieuwe activiteiten of technieken waarvoor nog niet eerder een advies voor richtlijnen werd opgesteld, is bovenstaande werkwijze niet mogelijk. Dan bouwt de Commissie een geheel nieuw advies voor richtlijnen op.

De consistentie in de inhoud van adviezen kan worden bevorderd door de *samenstelling van de werkgroepen* en de *vorm* van de adviezen.

Bij het samenstellen van werkgroepen houdt de Commissie rekening met de ervaring van de deskundigen. Een werkgroep bestaat daarom voor een deel uit deskundigen die eerder in werkgroepen voor soortgelijke activiteiten hebben deelgenomen. Om ook vernieuwend te kunnen zijn, hebben ook 'nieuwe' deskundigen in een werkgroep zitting. Dankzij deze werkwijze worden de adviezen voortdurend geactualiseerd en aan kritische beschouwingen onderworpen. De samenstelling van werkgroepen van de

¹⁴ Zie over gefaseerde besluitvorming hoofdstuk 3 van het jaarverslag van de Commissie over het jaar 1990.

Commissie draagt bij tot een evenwicht tussen continuïteit en vernieuwing.

De consistentie wordt ook bevorderd door de vorm van het advies, voornamelijk door de gehanteerde hoofdstuk-indeling. De adviezen worden meestal ingedeeld op basis van de volgorde in de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne (art. 41j). Dit leidt tot de volgende indeling:

- 0 Samenvatting van het advies
- 1 Inleiding
- 2 Doel en probleemstelling
- 3 Genomen en nog te nemen besluiten
- 4 Voorgenomen activiteit en alternatieven
- 5 Bestaande toestand van het milieu en autonome ontwikkeling
- 6 Milieugevolgen
- 7 Vergelijking van alternatieven
- 8 Leemten in kennis, evaluatie achteraf
- 9 Vorm en presentatie van het MER
- 10 Samenvatting van het MER.

3.4 Wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen

Het derde element dat op de kwaliteit van de advisering betrekking heeft, betreft de milieutechnologische en -wetenschappelijke ontwikkelingen. Het gaat bijvoorbeeld om het betrekken van ontwikkelingen op het gebied van nieuwe technologieën of voorspellingsmethoden. De deskundigen in de Commissie zijn goed op de hoogte van deze ontwikkelingen. Zij kunnen daarom een op de stand der kennis en ontwikkeling toegesneden advies geven. Daar staat tegenover dat de Commissie soms terughoudend is met het aangeven van mogelijke alternatieven of methoden, juist door die snelle ontwikkelingen. Kennis over technologieën en voorspellingsmethoden en inzicht in milieu-effecten nemen snel toe. Zou de Commissie daar geen rekening mee houden dan loopt zij de kans te adviseren over bepaalde alternatieven of methoden die tijdens het opstellen van het MER verouderd of incompleet blijken te zijn. Het advies van de Commissie levert in dit opzicht voor het bevoegd gezag en de initiatiefnemer dan niet altijd de duidelijkheid die men zou wensen.

3.5 Conclusie

De Commissie tracht op systematische wijze de kwaliteit van de adviezen voor richtlijnen te bewaken en waar mogelijk te verbeteren. Daarbij let zij vooral op de toespitsing van het advies op de besluitvorming voor een specifieke activiteit ('maatwerk') en de consistentie tussen de richtlijnenadviezen. Ook het verwerken van de technologische en wetenschappelijke kennis van het moment maakt daar onderdeel van uit. Voorop staat evenwel het leveren van maatwerk, door rekening te houden met de specifieke situatie per project. Daartoe behoren niet

alleen omgevingsfactoren maar ook andere factoren zoals de maatschappelijke context. Een advies wordt globaler naarmate de onzekerheid over de activiteit, de alternatieve oplossingen of de milieugevolgen groter is.

3.6 Verdere werkwijze

Een goed MER bevat juist die gegevens over milieu-aspecten die van belang zijn voor de besluitvorming. Tijdens het vooroverleg is nog niet altijd duidelijk welke milieu-gegevens dat zijn. Dat kan leiden tot globale of juist te gedetailleerde richtlijnenadviezen. Pas bij het opstellen en het toetsen van het MER blijkt in hoeverre dit laatste het geval is geweest. Om hier zicht op te krijgen zal het secretariaat na het uitbrengen van het toetsingsadvies over een MER terugkoppelen naar het richtlijnenadvies; het MER en het toetsingsadvies worden naast het richtlijnenadvies gelegd met de vraag, welke elementen in het richtlijnenadvies wel en niet zinvol waren voor het MER. De Commissie wil hierbij meer inzicht te krijgen in richtlijnen die van belang zijn voor de besluitvorming over een voornemen. Op deze wijze kan de Commissie in haar adviezen voor toekomstige (soortgelijke) projecten overbodige vragen vermijden.

4. TOETSING VAN MER'en

4.1 Inleiding

De Commissie heeft tot nu toe 97 MER'en getoetst¹⁵. Het merendeel daarvan voldoet in grote lijnen aan de aan een MER te stellen eisen; in veel rapporten blijkt echter in meer of mindere mate informatie te ontbreken. De vraag die dan vervolgens opkomt is of de gepresenteerde informatie voldoende is voor de besluitvorming over het voornemen. Voor de beantwoording van deze vraag wordt gekeken naar de hoofddoelstelling van m.e.r.: het milieubelang naast andere belangen een volwaardige plaats in het besluitvormingsproces te geven.

Hoe de Commissie in de praktijk met dit beoordelingsprobleem omgaat, wordt hieronder geschetst. Daarbij moet worden gesteld dat dit een beschrijving is van de huidige situatie is en dat hierin een voortdurende ontwikkeling is te zien.

4.2 Toetsingscriteria

Het MER zal - mede aan de hand van de richtlijnen - met name worden getoetst aan artikel 41j, lid 1 en 3 van de Wabm, dat aangeeft welke onderwerpen een MER ten minste moet behandelen.

Bij de vraag of het MER in relatie hiermee al dan niet voldoende informatie biedt voor de besluitvorming speelt de kwaliteit en kwantiteit van de verzamelde milieu-informatie een belangrijke rol; het toetsingscriterium voor de Commissie is of er voldoende en juiste informatie geboden is om de besluitvormers in de gelegenheid te stellen het milieubelang gelijkwaardig mee te wegen bij het besluit.

Het gaat daarbij om toetsing op hoofdlijnen. Details zullen niet tot een ander besluit leiden, ook niet als ze onjuist zijn.

Als de Commissie van oordeel is dat er voor een milieubewuste besluitvorming essentiële informatie ontbreekt, adviseert zij het MER aan te (laten) vullen vóórdát er besluitvorming plaatsvindt (zie onder 4.4, sub a).

Tot nu toe heeft de Commissie om de volgende redenen geadviseerd het MER aan te vullen:

- het doel en belang zijn te eenzijdig benaderd;
- de voorgenomen activiteit bevat in haar opzet essentiële onzekerheden over de beïnvloeding van het milieu;
- redelijke alternatieven worden zonder goede motivatie buiten beschouwing gelaten, of weggeschreven;

15 MER'en waarover een toetsingsadvies is uitgebracht. M.e.r.-procedures die tijdens het interimbeleid zijn gestart, zijn hierbij inbegrepen.

- van de bestaande milieutoestand zijn essentiële onderdelen niet of niet goed beschreven;
- milieu-effecten die belangrijk zijn, zijn onjuist, niet of te summiër beschreven;
- bij de vergelijking van de alternatieven wordt sterk naar een voorkeur toegewerkt;
- essentiële leemten in kennis (onzekerheden) blijven onderbelicht;
- de samenvatting is tendentieus; weerspiegelt de hoofdttekst niet of is onbegrijpelijk;
- het meest milieuvriendelijke alternatief is niet volwaardig uitgewerkt, wordt onvoldoende in de vergelijking van de alternatieven betrokken, of bevat elementen die niet goed te realiseren zijn en daardoor geen realiteitswaarde hebben, of de modernste beschikbare technieken komen niet voldoende aan bod.

Het kan echter ook gebeuren dat de Commissie adviseert een MER aan te vullen, niet omdat het MER op één onderdeel onvoldoende is, maar omdat het totaalbeeld naar de mening van de Commissie niet aan de eisen voldoet. Het betreft dan een opeenstapeling van onduidelijkheden en onzekerheden die tot de conclusie leidt dat het bevoegd gezag niet de milieurelevante informatie uit het MER zal kunnen destilleren.

4.3 Maatwerk

Uit het bovenstaande zal duidelijk zijn dat het niet mogelijk is gedetailleerde, algemeen toepasbare beoordelingscriteria voor de toetsing van MER'en op te stellen. Ook hier geldt, net als bij de richtlijnenadviezen, dat maatwerk geboden is. Wat bij het ene project voldoende informatie is, is voor het andere lang niet genoeg. Bij de bouw van een verbrandingsinstallatie in een industrieel gebied is de informatie over de landschappelijke effecten minder van belang dan wanneer een dergelijk initiatief in een landelijk gebied is gepland.

4.4 Consistentie

Net als bij het opstellen van een advies voor richtlijnen, speelt ook bij de toetsingsadviezen de onderlinge consistentie een belangrijke rol. Het is niet goed, wanneer vergelijkbare MER'en door verschillende werkgroepen verschillend worden beoordeeld. Evenals bij de richtlijnenadviezen wordt geprobeerd dit te voorkomen door toetsingsadviezen van vergelijkbare projecten erbij te beschouwen, werkgroepleden met ervaring in andere projecten te betrekken bij de toetsing en op secretariaatsniveau veel overleg te plegen.

Ook wordt geprobeerd om via de indeling van de adviezen tot een zekere consistentie te komen. Een toetsingsadvies bevat dan ook:

- a. toetsing op hoofdlijnen: bij een positief advies zal het gaan om het algemene oordeel en een korte samenvatting van het advies. Indien de Commissie tot de conclusie is gekomen dat essentiële informatie ontbreekt, of dat het MER essentiële fouten bevat zal zij dit in dit hoofdstuk verwoorden. In het laatste geval zal daarbij de aanbeveling worden gegeven het MER aan te (laten) vullen.
- b. toetsing op onderdelen: hierin wordt, aan de hand van de indeling van artikel 41j van de Wabm, ingegaan op punten die de Commissie van belang acht in het kader van een gewogen besluitvorming, maar die niet per se tot aanvulling van het MER hoeven te leiden. Aan de geconstateerde bezwaren kan veelal tegemoet worden gekomen in de verdere vergunning- of planprocedure (bijvoorbeeld door bepaalde voorschriften), dan wel in de evaluatie achteraf.
- c. eventueel een bijlage met detailopmerkingen: bijvoorbeeld fouten in tabellen, verkeerde verwijzingen e.d.

4.5 Wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen

Zoals is beschreven in hoofdstuk 3 houdt de Commissie bij het opstellen van het advies voor richtlijnen zo veel mogelijk rekening met wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen.

Soms zijn de ontwikkelingen zo snel geweest, of heeft er zo veel tijd gezeten tussen het opstellen van richtlijnen en het publiceren van het MER, dat de richtlijnen waaraan het MER moet worden getoetst, 'verouderd' zijn. In die gevallen speelt bij de beoordeling door de Commissie de vraag of de geboden informatie gezien de stand van de techniek en de wetenschap volledig en juist is, en zijn de richtlijnen van minder belang.

4.6 Omgaan met aanvullingen

Als de Commissie van mening is dat er een aanvulling moet komen op het MER wordt met het bevoegd gezag en de initiatiefnemer besproken hoe met de opmerkingen van de Commissie het beste kan worden omgegaan. Dit gebeurt in een zo vroeg mogelijk stadium, maar uiterlijk bij de gedachtenwisseling met het bevoegd gezag en de initiatiefnemer over het concept-toetsingsadvies.

Bij diverse projecten heeft dit ertoe geleid dat het bevoegd gezag de Commissie vroeg het uitbrengen van het advies uit te stellen totdat de aanvullende informatie verzameld was. Aan een dergelijk verzoek is de Commissie steeds tegemoetgekomen. Het uiteindelijk uitgebrachte toetsingsadvies wordt dan een totaalbeoordeling van het MER en de aanvullende informatie. Ondanks het feit dat de Commissie in eerste instantie concludeert dat het MER ontoereikende informatie ten behoeve van de besluitvorming bevat, verschijnt er daarom in veel gevallen uiteindelijk toch een positief toetsingsadvies.

Het bevoegd gezag bepaalt uiteindelijk zelf hoe het met het toetsingsadvies van de Commissie omgaat, op welke punten aanvullingen worden gemaakt en hoe de aanvullingen in een eventuele vervolgpcedure worden ingepast.

Welke rol de Commissie procedureel bij aanvullingen speelt, wordt per geval bekeken. De Wabm geeft nog geen regels voor aanvullingen.

In het verslag van de regering over de werking van de m.e.r.-regeling op grond van artikel 80 Wabm wordt hierop ingegaan:

"De regering zal voorstellen dat de Commissie voor de m.e.r. de bevoegdheid krijgt om in het toetsingsadvies expliciet aan te geven welke aanvulling er op het MER nodig is voordat tot besluitvorming wordt overgegaan. Het bevoegd gezag zal vervolgens op basis van dit advies en van de inspraak aangeven welke aanvullende informatie moet worden geleverd. Voor zover die informatie essentieel is voor de besluitvorming dient deze opnieuw aan inspraak en toetsing te worden onderworpen."

Het is momenteel nog niet precies duidelijk hoe aan dit voorstel uitwerking zal worden gegeven. Vooralsnog zal de Commissie de hierboven beschreven werkwijze aanhouden.

5. ENKELE ERVARINGEN VAN DE COMMISSIE MET HET TOEPASSEN VAN M.E.R. VOOR STRATEGISCHE BESLISSINGEN

5.1 Inleiding

Nederland kent m.e.r.-plicht voor een aantal plannen en programma's, waarin strategische beslissingen aan de orde zijn, zoals het vaststellen van doelstellingen, normen en randvoorwaarden¹⁶. In de afgelopen jaren heeft de Commissie enige ervaring opgedaan met m.e.r. voor een aantal van deze plannen. Dit betreft onder andere enkele structuurschema's (elektriciteitsvoorziening, drink- en industriewatervoorziening, landinrichting, natuur en openluchtrecreatie), provinciale afvalstoffenplannen, ontgrondingenplannen en ruimtelijke ordeningsbesluiten ten behoeve van bijvoorbeeld woningbouw of bedrijfsterreinen¹⁷.

De Commissie gebruikt de opgedane ervaring bij het opstellen van nieuwe richtlijnenadviezen. Het lijkt haar daarom nuttig enkele van deze ervaringen in dit jaarverslag te bespreken. Daarbij is dit hoofdstuk niet bedoeld als een voorschrift voor een meest gewenste aanpak - daarvoor is de ervaring nog te beperkt - maar als een eerste aanzet voor discussie.

Het is van belang op te merken, dat dit hoofdstuk uitsluitend betrekking heeft op besluiten die op dit moment m.e.r.-plichtig zijn. Het gaat hierbij vooral om milieugerichte beleidsplannen en uitvoeringsgerichte programma's. Deze bijdrage richt zich niet op de discussie over de zogeheten milieutoets voor (thans niet m.e.r.-plichtige) beleidsplannen.

In paragraaf 2 wordt ingegaan op een aantal in de praktijk geconstateerde verschillen bij het opstellen van milieu-effectrapporten voor concrete beslissingen (verder te noemen 'project-MER') en milieu-effectrapporten voor strategische beslissingen (verder te noemen 'strategisch MER'). Vervolgens worden in paragraaf 3 enkele aandachtspunten besproken voor de inhoud van een strategisch MER. Enkele deelaspecten worden in paragraaf 4 toegelicht aan de hand van drie recente praktijkvoorbeelden: de m.e.r.-procedures voor respectievelijk het Structuurschema elektriciteitsvoorziening, het Provinciaal Afvalstoffenplan

16 *Strategisch* in tegenstelling tot *concrete* beslissingen, waarbij het gaat om beslissingen, gericht op de uitvoering van een specifieke activiteit. In de praktijk zijn beide types beslissingen niet altijd strikt gescheiden. Voor alle duidelijkheid: indien sprake is van een besluitvorming met zowel strategische als project-aspecten, richt de tekst zich uitsluitend op het strategisch deel.

17 Uitgebreide informatie kan gevonden worden in bijlage 7 van dit jaarverslag (projectbeschrijvingen). Het gaat onder andere om de projectnummers 109, 113, 117, 140, 146, 159, 172, 176, 181, 185, 192, 193, 241, 247, 261, 264, 290, 300, 309, 310, 316, 331, 354, 358 en 375.

Gelderland en het Slibplan Noord-Holland. Paragraaf 5 bevat enkele conclusies en gaat in op actuele ontwikkelingen.

5.2 Verschillen

De inhoudseisen van een MER, zoals geformuleerd in de Wabm, zijn goed toepasbaar voor een project-MER¹⁸. Indien men echter onderdelen van een MER voor strategische beslissingen op vergelijkbare wijze probeert in te vullen, loopt men tegen problemen op. Een paar voorbeelden:

Het voornemen

Bij een project-MER is een gedetailleerd uitgewerkte beschrijving van het voornemen in het MER over het algemeen het uitgangspunt voor het voorspellen van de te verwachten milieugevolgen en de keuze van alternatieven. Bij een strategisch MER is dit vaak anders. Het voornemen heeft bij de start van de procedure over het algemeen nog geen uitgewerkte vorm. Het MER wordt juist opgesteld om dit voornemen nader te formuleren.

Alternatieven

In het MER dienen de redelijkerwijs te beschouwen alternatieven voor de voorgenomen activiteit beschreven te worden. Bij een project-m.e.r. zijn de te beschrijven alternatieven voor de voorgenomen activiteit over het algemeen goed af te grenzen. Het gaat vooral om toepassing van bestaande kennis, aan de hand waarvan vooral *technische* uitvoeringsalternatieven worden ontwikkeld. Hierbij zijn duidelijke referenties aanwezig ('best practicable means' en 'best technical means').

De beslissingen waarvoor een strategisch MER wordt opgesteld, richten zich niet primair op concrete activiteiten, maar hebben vaak een hoog abstractieniveau: bijvoorbeeld het vaststellen van doelstellingen. In het MER moeten geen technische, maar *beleids*alternatieven aangegeven worden. Bij het ontwikkelen hiervan bestaan veel minder referenties; het 'best practicable' of 'best technical' beleid valt vaak niet duidelijk aan te geven. Dit betekent dat het in veel strategische m.e.r.'s moeilijker is de te beschrijven alternatieven duidelijk af te grenzen. Het aantal mogelijke alternatieven is soms zo groot, dat in het MER gewerkt moet worden met 'uitersten' of 'bandbreedtes'.

Het feit dat de afgrenzing van te beschrijven alternatieven specifieke problemen met zich mee kan brengen, neemt niet weg dat het de ervaring van de Commissie is, dat juist in een strategisch MER de alternatieven- of ideeën-ontwikkeling een heel belangrijk element is.

18 Zie in dit verband ook het advies van de Evaluatiecommissie Wabm over de werking van de m.e.r.-regeling: 'Naar een volwaardige plaats', 1990.

Referenties

In Nederland moeten als referenties voor de besluitvorming de bestaande toestand van het milieu en de ontwikkeling van het milieu indien het voornemen niet uitgevoerd zou worden (de zogenaamde 'autonome milieu-ontwikkeling') in het MER beschreven worden. Het studiegebied waarbinnen deze referenties beschreven moeten worden, is in een project-MER meestal goed aan te geven en te overzien. In een strategisch MER is dit studiegebied moeilijker aan te geven. Het is meestal dermate groot (bijvoorbeeld een provincie of heel Nederland), dat het ondoenlijk is de bestaande milieutoestand en autonome ontwikkeling volledig in kaart te brengen (ofwel zoveel werk zou kosten, dat dit in geen verhouding tot de bijdrage aan de besluitvorming staat). Soms kan echter in het onderwerp van het beleid een beperking van het studiegebied worden gevonden.

Milieu-effecten

In het MER dienen de milieugevolgen van de voorgenomen activiteit en de alternatieven beschreven te worden. Bij een project-MER is vaak sprake van emissies vanuit punt- of lineaire bronnen, wijziging van bodem- en grondstoffengebruik en/of wijziging van het landschap op lokale schaal. Het is daarom meestal mogelijk kwantitatieve, gedetailleerde effectvoorspellingen te doen, doorgaans met behulp van modellen. Hoewel kwantitatieve effectvoorspelling ook bij een strategisch MER van groot belang is, heeft veel van de te gebruiken milieu-informatie voor dit type beslissingen vaak een geheel ander karakter: kwalitatief, globaal, indicatief, niet-locatiegebonden. Ofwel omdat kwantitatieve effectvoorspelling op dit niveau (nog) niet mogelijk is, ofwel omdat deze voor de besluitvorming niet nodig is (bijvoorbeeld omdat het verschil tussen alternatieven ook kwalitatief al duidelijk genoeg blijkt). De effecten spelen ook vaak op een grotere schaal - regionaal, nationaal - dan bij een project-MER.

In die gevallen waar kwantitatieve en gedetailleerde effectbeschrijving niet nodig of mogelijk is, dragen de effectbeschrijvingen in het MER sterk het karakter van kwalitatieve beschouwingen, meer dan van concrete effectvoorspelling met behulp van modellen. In die gevallen is het beschrijven van de milieugevolgen van strategische beslissingen uiteraard niet minder belangrijk. Het karakter ervan is alleen anders.

5.3 Enkele aandachtspunten voor de inhoud van een strategisch MER

Uit het voorafgaande komt naar voren, dat een MER voor strategische beslissingen vaak een andere invulling behoeft dan - de tot nu toe gangbare invulling - voor project-beslissingen. Hoewel dit uiteraard van geval tot geval zal verschillen, zullen in een strategisch MER

de volgende aspecten van belang zijn:

Beleidsuitgangspunten

In het MER moet aangegeven worden welk beleid op dit moment gevoerd wordt, welke beleidsonderdelen bijgesteld dienen te worden, welke onderdelen van het bij te stellen beleid *niet* ter discussie staan, welke doelstellingen men heeft, welke uitgangspunten en randvoorwaarden gelden, welke invloeden uitgaan van verwante beleidsterreinen (inclusief EG-kader) en welke veranderingen er te verwachten zijn van komende beleidsbijstellingen op verwante beleidsterreinen.

Afstemming strategisch en project-niveau

In het strategisch MER moet aangegeven worden welke concrete projecten met mogelijk belangrijke nadelige gevolgen voortvloeien uit de beslissingen waarvoor het strategisch MER is opgesteld. Daarbij moet besproken worden welke informatie op project-niveau van cruciaal belang is voor de strategische beslissingen en dus in het strategisch MER niet mag ontbreken (bijvoorbeeld enkele locatie- en inrichtingsaspecten bij baggerspectieplannen¹⁹), of tracé-aspecten bij de Hoge-Snelheids-Trein). Verder moet aangegeven worden op welke wijze milieugevolgen betrokken zullen worden in de verdere besluitvorming; onder andere voor welke projecten m.e.r.-procedures doorlopen zullen worden. Zo kan duidelijk worden welke milieu-informatie op projectniveau aan de orde zal komen, op welke wijze deze op strategisch niveau bijeengevoegd zal worden en op welke wijze deze zal worden teruggekoppeld naar de strategische besluitvorming. Zo moet ook inzicht in eventuele cumulatie of synergie van effecten op projectniveau verkregen worden.

Referenties

Het MER moet een actuele beschrijving geven van de specifieke milieuknelpunten die aanleiding geven tot het bijstellen van het beleid en een beschrijving van de te verwachten ontwikkeling van deze milieuknelpunten bij handhaving van het bestaande beleid.

Alternatieven

De invulling van de alternatieven dient logisch te volgen uit de beleidsuitgangspunten en de gesignaleerde milieuknelpunten. Alternatieven bestaan uit consistent opgebouwde en samenhangende 'sets' doelstellingen, methodes om deze doelstellingen te bereiken, uitgangspunten, randvoorwaarden en maatregelen²⁰. Het is hierbij niet zozeer van belang, dat in het plan uiteindelijk wordt gekozen voor één van deze alternatieven. Wel van belang is dat de alternatieven inzicht geven in het scala van mogelijke beleidsopties en de milieugevolgen van

19 Dit voorbeeld wordt nader uitgewerkt in paragraaf 4: baggerspectieplan Noord-Holland.

20 Een voorbeeld wordt gegeven in paragraaf 4: alternatieven Structuurschema Electriciteitsvoorziening.

ieder van deze opties. Welke milieuknelpunten worden het eerst opgelost door bepaald beleid, welke blijven bestaan, welke nieuwe knelpunten komen er bij? Nadat dit inzicht is verkregen, kan vervolgens in het vast te stellen plan het te kiezen beleid worden geformuleerd.

Indien op voorhand al een duidelijke voorkeur voor één van de alternatieven bestaat, kan deze in het MER gepresenteerd worden als 'het voornemen'.

Bij het onderzoeken van alternatieven kent de Wabm de verplichting in ieder geval een 'meest milieuvriendelijk' alternatief te beschrijven. Deze kan in het strategisch MER gevonden worden door bij het ontwikkelen van één van de alternatieven absolute prioriteit te geven aan het oplossen of voorkomen van milieuproblemen.

Milieugevolgen

De milieugevolgen van de voorgenomen activiteit en de alternatieven moeten zo specifiek mogelijk voor de te nemen besluiten worden beschreven. Waar kwantitatieve effectvoorspelling niet mogelijk of nodig is, moet kwalitatief (eventueel in de vorm van een beoordeling door deskundigen) beschreven worden, welke invloeden een bepaald beleid naar verwachting op het milieu en op de bestaande milieuproblemen zal hebben. Ook kan het in bepaalde gevallen wenselijk zijn, dat het MER zich niet zozeer richt op de milieu-effecten zelf, als wel op de factoren die deze effecten bepalen. Bijvoorbeeld effecten op omvang en samenstelling van afvalstromen²¹], of te verwachten veranderingen in milieu-relevant gedrag van (doel)groepen of economische sectoren (energieverbruik, mobiliteit e.d.).

Onzekerheden en ontbreken van kennis.

Bij strategische beslissingen is vooral van belang dat, naast de onzekerheden in de milieu-effectvoorspellingen, duidelijk aangegeven wordt welke onzekerheden bestaan in te verwachten trends, technologische ontwikkelingen, ontwikkelingen op verwante beleidsterreinen en internationale ontwikkelingen.

Evaluatie

Omdat op strategisch niveau vaak nog veel kennis ontbreekt en nog veel onzekerheden bestaan, is het belangrijk dat een volledig uitgewerkt concept-evaluatieplan onderdeel van het MER of van het (voor)ontwerpplan uitmaakt. In dit evaluatieplan moet aangegeven worden welke concrete monitorprogramma's uitgevoerd gaan worden²²], op welke wijze de resultaten gepubliceerd en gebruikt gaan worden in het beleid en wanneer resultaten aanleiding geven tot heroverweging van beleid. Ook het volgen van uitvoerende maatregelen die uit het plan voortvloeien, kan in een evaluatieprogramma worden opgenomen. Een belangrijke functie

21 Dit voorbeeld wordt nader uitgewerkt in paragraaf 4: te beschrijven gevolgen bij het PAP Gelderland.

22 Veelal betreft dit het meten van achtergrondconcentraties en het volgen van prognoses die aan de basis hebben gelegen van effectvoorspellingen.

van evaluatie van strategische besluiten is tenslotte het verzamelen en compileren van gegevens uit evaluaties van projecten, die voortvloeien uit de strategische beslissingen.

5.4 Voorbeelden

In deze paragraaf worden enkele van de hierboven gemaakte opmerkingen kort toegelicht aan de hand van door de Commissie uitgebrachte adviezen:

- . het richtlijnenadvies voor het Structuurschema Elektriciteitsvoorziening (SEV) - als voorbeeld van het ontwikkelen van samenhangende alternatieven die op zich niet bindend voor de besluitvorming hoeven te zijn;
- . het richtlijnenadvies voor het Provinciaal Afvalstoffenplan Gelderland - als voorbeeld van een MER waarin een ander type milieu-informatie gevraagd wordt dan de concrete milieugevolgen;
- . het toetsingsadvies voor het Slibplan Noord-Holland - als voorbeeld van een situatie waarin voor een strategische beslissing informatie op projectniveau niet gemist kan worden.

Structuurschema Elektriciteitsvoorziening (SEV)

Het MER wordt opgesteld voor onder andere de volgende beslissingen: locaties voor grote elektriciteitscentrales; welke brandstof op iedere locatie gebruikt mag worden; per brandstofsoort het maximaal opgesteld vermogen in Nederland en de mogelijke ontwikkeling van decentrale elektriciteitsopwekking. In de startnotitie werden voor ieder van deze beslissingen afzonderlijk alternatieven aangegeven.

In haar richtlijnenadvies bracht de Commissie naar voren, dat de in het MER te behandelen beleidsonderdelen bij het genereren van alternatieven niet los van elkaar kunnen worden gezien. Keuzes ten aanzien van brandstofinzet, locaties en hoogspanningstrajecten hangen bijvoorbeeld samen met de ontwikkeling van decentrale elektriciteitsopwekking. Een alternatief moet een samenhangende invulling zijn van de beleidsonderdelen decentrale opwekking (vooral warmte/krachtkoppeling en wind), brandstofinzet voor centraal en warmte/krachtvermogen, inzet van mitigerende maatregelen, potentiële vestigingslocaties en bijbehorende hoogspanningstrajecten.

Uitgangspunten bij het genereren van deze integrale alternatieven zijn de te verwachten ontwikkeling van de vraag en de nagestreefde ontwikkeling van de milieukwaliteit.

Uit de beschrijving van de te verwachten milieugevolgen bij elk van deze integrale alternatieven moet duidelijk worden welk kader in het SEV vastgelegd moet worden voor de toetsing van Elektriciteitsplannen. Dit hoeft dus niet noodzakelijkerwijs één van de alternatieven in het MER te zijn, maar ook een combinatie van verschillende delen kan zijn.

Provinciaal Afvalstoffenplan (PAP) Gelderland

Het PAP wordt gericht op huishoudelijk afval en grof huisvuil, bedrijfsafval, bouw- en sloopafval, zuiveringsslib, chemisch afval, specifiek ziekenhuisafval, baggerspecie en mest. Het plan zal een strategisch karakter hebben, waarin de hoofdlijnen van het nieuwe afvalstoffenbeleid van de provincie worden vastgelegd.

De Commissie heeft zich bij het opstellen van het advies voor richtlijnen gebogen over de vraag welke milieu-informatie op dit niveau relevant kan zijn voor de besluitvorming.

Uitgaande van het strategische karakter van het plan, zal het vast te stellen beleid vooral de omvang en verdeling van de hoeveelheden afvalstromen over de verschillende schakels in de afvalverwijderingsketen (preventie, hergebruik, verbranding enz.) bepalen. Omdat de afvalverwijderingsketen minder nadelige milieugevolgen heeft naarmate de afvalstromen vroeger in deze keten worden be- of verwerkt, levert de beschrijving van de effecten van het beleid op deze keten een maat voor de milieugevolgen van dat beleid. Naar de mening van de Commissie moet daarom in dit geval²³] de beschrijving van de effecten van het afvalbeleid op de verschillende afvalstromen centraal staan. Dit levert voldoende informatie op om een onderscheid te kunnen maken tussen de verschillende alternatieven.

Slibplan Noord-Holland

Het MER is onder andere opgesteld voor het besluit, hoe vervuilde baggerspecie verwijderd moet worden. Op het meest strategische niveau onderscheidde men drie 'voorlopige beleidsalternatieven': *minimaal storten* (dat wil zeggen maximale inzet van scheidings-, reinigings- en hergebruiksmogelijkheden, waarna storten), *maximaal storten in water* en *maximaal storten op land*. Op basis van globaal en los van de eigenschappen van specifieke locaties vastgestelde milieugevolgen werd een keuze voor 'maximaal storten in water' gemaakt, waarna het MER verder alleen voor deze keuze gedetailleerd werd uitgewerkt. Tijdens de toetsing van het MER moest de Commissie constateren, dat de milieu-aspecten van baggerspecieberging voor een belangrijk deel worden bepaald door de specifieke situatie op de gekozen stortlocaties, de ter plekke heersende bodemgesteldheid, de geohydrologische toestand en de inrichting van deze locaties. Het bepalen van milieugevolgen zonder deze informatie kan daarmee slechts zeer globaal en voorlopig zijn en is ontoereikend om een (strategische) keuze voor één van de voorlopige beleidsalternatieven te onderbouwen.

Duidelijk is dat in dit geval 'informatie op uitvoeringsniveau' bij de strategisch beslissing niet gemist kon worden.

23 Uitgaande van een strategisch PAP; indien in het PAP ook meer concrete besluiten worden geformuleerd over locatiekeuzes en (schaalgrootte van) concrete verwerkingsactiviteiten, moeten daarvan in het MER wel de milieugevolgen zelf beschreven worden.

Enige conclusies

De ervaringen bij de Commissie tot nu toe wijzen er op, dat het in ieder geval *mogelijk* is een zinvolle MER voor een strategische besluitvorming uit te voeren, zolang er maar rekening mee wordt gehouden dat een strategisch MER vaak andere eisen stelt dan een project-MER.

Behalve aandacht voor de inhoud van het MER, moet bij het uitvoeren van een strategische m.e.r. ook rekening gehouden worden met het feit, dat bij strategische beslissingen - het vaststellen van plannen en programma's - niet zoals bij projectbeslissingen sprake is van één cruciaal beslismoment. Beleid wordt niet in één stap gemaakt, maar wordt steeds weer aangevuld, bijgesteld of zelfs ingetrokken. Een MER voor strategische beslissingen moet daarom snel en eenvoudig kunnen worden opgezet en geen jarenlange studie vergen, om zo in het beleidsproces de specifieke informatie aan te leveren, die in de betreffende fase van de beleidsvorming essentieel is. Dit is een verantwoordelijkheid van alle partners in de procedure.

Het feit dat een strategisch MER snel geschreven moet kunnen worden, mag er echter nooit toe leiden, dat te weinig tijd en creativiteit ingeruimd wordt voor het nadenken over en ontwikkelen van (milieuvriendelijker) alternatieven voor een bepaald beleidsvoornemen. Het is de ervaring van de Commissie, dat juist het bedenken en bespreken van deze alternatieven een belangrijke meerwaarde van m.e.r. in de besluitvorming is.

Actuele ontwikkelingen

M.e.r. - of in ieder geval een vorm van milieu-effectbeoordeling - voor strategische beslissingen is een onderwerp, dat zowel binnen Nederland als buiten Nederland actueel is. In Nederland zijn op dit moment reeds een aantal beslissingen met strategische aspecten m.e.r.-plichtig. Daarnaast wordt nagedacht over het invoeren van een verplichte 'milieutoets' voor beleidsbeslissingen met belangrijke milieugevolgen. Het invoeren van een dergelijke milieutoets wordt onder andere door de Evaluatiecommissie Wabm bepleit²⁴. In de reactie naar aanleiding van dit advies²⁵ stelt de regering, dat deze aanbeveling, voor zover het om de Rijksoverheid gaat, in de lijn van de regeringsverklaring past. Er liggen echter nog enkele vragen, waarvoor de regering een commissie zal instellen die, binnen een korte termijn, het kabinet nader zal adviseren. De vragen behelzen de gevallen waarvoor de milieutoets moet worden uitgevoerd, omvang en diepgang van de informatie, wie de kwaliteit bewaakt en welke procedure gevolgd moet worden.

24 De volledige tekst van de aanbeveling is: "De ECW beveelt aan om voor beleidsplannen met milieugevolgen een milieuparagraaf verplicht te stellen en de Commissie voor de m.e.r. in te schakelen."

25 'De werking van de regeling m.e.r.', Tweede Kamer, vergaderjaar 1990-1991, 22 103, nr. 1.

In internationaal verband is het van belang te vermelden, dat gewerkt wordt aan een EG-richtlijn betreffende de milieu-effectbeoordeling van beleidsvoornemens, plannen en programma's. Deze richtlijn bouwt voort op de bestaande EG-richtlijn voor m.e.r. op projectniveau.

Tot slot heeft in de afgelopen twee jaar ook een werkgroep van de Economische Commissie voor Europa van de Verenigde Naties - waarin ook Nederland (ministerie VROM en Commissie m.e.r.) vertegenwoordigd was - zich met het onderwerp bezig gehouden. De uitkomsten van deze werkgroep zullen naar verwachting in de loop van 1992 gepubliceerd worden.

6. HET BELANG VAN ECOHYDROLOGIE VOOR M.E.R.

6.1 Inleiding

Bij veel m.e.r.-plichtige activiteiten spelen de gevolgen voor het grondwater een grote rol. Bij de beoordeling van MER'en komt dit aspect dan ook vaak aan de orde. Naar het oordeel van de Commissie wordt in vrij veel MER'en op de hydrologie onvoldoende diep ingegaan. Daardoor blijft ook onderbelicht hoe ingrepen in het hydrosysteem doorwerken in het gehele ecosysteem en daardoor effecten hebben op vegetatie en fauna. Als geen goede analyse wordt gemaakt van de bestaande hydrologische situatie en de gevolgen van de ingrepen hierin, wordt het maken van een goede beschrijving van de bestaande toestand van het gehele ecosysteem, evenals het geven van een effectvoorspelling bemoeilijkt.

In dit hoofdstuk wordt nagegaan wat de oorzaken voor deze tekortkomingen op het gebied van de ecohydrologie zouden kunnen zijn, wat daarvan de gevolgen kunnen zijn en wat daaraan zou kunnen veranderen.

6.2 Oorzaken

Er zijn twee mogelijke oorzaken aan te wijzen voor het gebrek aan inbreng van ecohydrologische aspecten in milieu-effectrapporten. Enerzijds is dit het bestaan van leemten in kennis en anderzijds het niet (goed) gebruiken van beschikbare kennis.

Wat betreft de leemten in kennis kan geconstateerd worden, dat:

- a. diepe grondwaterstromen in veel gevallen slechts globaal kunnen worden beschreven, omdat er weinig waarnemingen zijn;
- b. voor het ondiepe grondwater er geen tekort is in het aantal waarnemingen, maar de meeste gegevens over peilen en stroomrichting zijn verouderd door talrijke waterstandverlagingen;
- c. kwalitatieve gegevens veelal ontbreken. Hoewel het grondwater op veel plaatsen verontreinigd is (o.a. door uitspoeling van mest en bestrijdingsmiddelen, door lekkende rioolstelsels, infiltratie van vervuild oppervlaktewater, infiltratie van percolaat uit ongecontroleerde stortplaatsen) zijn van slechts weinig locaties goede overzichten over aard, mate en verspreiding van verontreiniging beschikbaar.

Daarnaast komt het voor dat beschikbare gegevens niet (goed) worden gebruikt. Een voorbeeld is het niet gebruiken van stijghoogtegegevens voor het construeren van isohypsen, waardoor de stroomrichting van het grondwater onbekend blijft. Hierdoor kan bijvoorbeeld niet worden beoordeeld of door een ingreep in het grondwatersysteem de stroomrichting zodanig zal veranderen dat een bestaande vuilwaterbel zich wel of niet naar een natuurgebied of naar een waterwinning beweegt.

In die gevallen, waarin bestaande hydrologische gegevens niet (goed) worden gebruikt, blijken de betrokkenen vaak onvoldoende op de hoogte te zijn van de recente ontwikkelingen in de hydrologie en met name in de ecohydrologie, een vrij jonge tak van wetenschap.

Dit wordt mede veroorzaakt doordat de ontwikkeling van grondwatermodellen de laatste jaren een grote vlucht heeft genomen. Dat geldt ook voor de modellen waarmee ecologische effecten op organismen voorspeld kunnen worden. Zelfs met een beperkte hoeveelheid gegevens kan met een model soms belangrijke informatie worden verkregen, bijvoorbeeld over de rangorde in de mate van milieu-aantasting van verschillende alternatieve oplossingen.

6.3

Gevolgen van onvoldoende aandacht voor hydrologie

Wanneer de hydrologie onvoldoende wordt beschreven, kunnen geen goede voorspellingen worden gedaan over effecten van de ingreep. Ingrepen in het grondwater kunnen vaak gevolgen hebben voor een veel groter gebied dan alleen de plaats van de activiteit.

Een voorbeeld van een ecohydrologisch effect op grotere schaal is een peilverlaging in een polder, waardoor het stroomopwaarts buiten de polder gelegen grondwatergebied, waaruit water wordt aangezogen, zoveel groter wordt, dat door daling van de grondwaterstand in een verderweg gelegen gebied effecten zullen optreden op verdrogingsgevoelige flora en fauna. Wanneer onvoldoende gegevens over de grondwaterstromingspatronen worden ingebracht in het MER, zal het moeilijk zijn de effecten van de voorgenomen activiteiten op verderweg gelegen gebieden te beschrijven, terwijl die gevolgen wel aanzienlijk kunnen zijn.

Een voorbeeld van ecohydrologische effecten door verandering van waterkwaliteit is het verdwijnen van karakteristieke planten en dieren uit een brongebied aan de voet van een helling door verontreiniging van het kwelwater. Dit kan het gevolg zijn van bijvoorbeeld overbemesting op het aangrenzend plateau. Door onvoldoende beschikbare hydrologische gegevens of onvoldoende bekendheid met ecohydrologische en landschapsecologische relaties kunnen deze effecten worden gemist.

Het belang van ecohydrologische kennis kan goed worden geïllustreerd aan de hand van een m.e.r. voor een locatiekeuze voor woningbouw. Van de ring rond de stad waarin de locatie moest komen kwam één segment er nadrukkelijk als beste uit. In tegenstelling tot de andere segmenten bevatte het geen natuurgebied, maar wel een goede infrastructuur voor het vervoer en een aansluiting op een al bestaande satelliet. Dit leidde in de startnotitie tot de conclusie dat locatiekeuze buiten de m.e.r. kon blijven. Bij het opstellen van de richtlijnen kon echter niet de vraag worden beantwoord of de voor woningbouw aan te brengen verlaging van het grondwater effect kon hebben op de watervoorziening van twee natte natuurgebieden op respectievelijk twee en drie kilometer buiten het segment met de geplande wijk. De daarvoor benodigde kennis over ecohydrologische relaties in het gebied ontbrak. Omdat het beleid van de betreffende gemeente gericht is op het behoud van deze

natte natuurgebieden moest deze vraag alsnog in het MER worden beantwoord.

Als in een MER belangrijke milieugevolgen onvoldoende beschreven zijn, kan dit leiden tot een aanvulling op het MER, waardoor de nodige vertraging wordt opgelopen. Iets dergelijks deed zich voor bij de aanleg van een golfbaan in een uit oogpunt van natuur waardevol beekdal. In het betreffende MER waren hydrologie en vegetatie goed beschreven. De gegevens werden echter niet met elkaar in verband gebracht, waardoor geen inzicht werd gegeven in ingreep-effect relaties. Hierdoor bleek niet uit het MER welke gevolgen de voorgenomen drainage en ophoging zou hebben voor vegetatie en fauna. Evenmin werd duidelijk of het meest milieuvriendelijke alternatief ook was gebaseerd op de ecohydrologische potenties van het gebied. Omdat de opstellers van het MER onvoldoende gebruik hadden gemaakt van beschikbare gegevens adviseerde de Commissie het MER opnieuw op te stellen.

6.4 Aanbevelingen

Om de hydrologie en in het bijzonder de ecohydrologie een betere plaats te laten krijgen in de milieu-effectrapportage is het volgende van belang:

De initiatiefnemer en het bevoegde gezag dienen te worden geïnformeerd over de noodzaak en mogelijkheid om ecohydrologische kennis te gebruiken bij het ontwikkelen van de voorgenomen activiteit en de alternatieven. Zij zouden een stimulans moeten krijgen om zo nodig onderzoek uit te voeren voor het verkrijgen van de benodigde hydrologische gegevens. In haar advies voor richtlijnen kan de Commissie hierop de aandacht vestigen en expliciet ingaan op de volgens haar benodigde gegevens. Een handleiding voor toepassing van ecohydrologie bij m.e.r. kan een belangrijke rol vervullen. Zowel de initiatiefnemer (als opdrachtgever) en diensten en bureaus (als opstellers van het MER) zouden deze kunnen gebruiken bij het formuleren van de vragen en het kiezen van de voor beantwoording geschikte methode. Daarin zouden in elk geval ter sprake moeten komen:

- invloed van bepaalde ingrepen op het lokale watersysteem (oppervlaktewater, ondiep grondwater, eventueel kwel),
- mogelijkheden tot herstel van het lokale watersysteem (kwaliteit, kwantiteit),
- invloed van ingrepen op het regionale grondwatersysteem (grondwaterstromen, met name van het diepe grondwater),
- mogelijkheden tot herstel van het regionale grondwatersysteem door minder onttrekking in het inzigtgebied of door verhoging van polderpellen in het kwelgebied,
- mogelijke verdroging of eutrofiëring van natte ecosystemen,
- mogelijkheden tot herstel van natte ecosystemen,

- mogelijkheden voor natuurontwikkeling door integraal waterbeheer (peilverhoging, kwaliteitsverbetering, vasthouden gebiedseigen water, maaiveldverlaging).

Een dergelijke handleiding kan ook helpen bij het vroegtijdig onderkennen van de noodzaak om relevante gegevens te verzamelen. Daardoor kan effectief worden omgegaan met stromend water als een van de belangrijkste componenten van de ecologische infrastructuur in Nederland.

**Bijlagen bij het jaarverslag 1991 van de
Commissie voor de milieu-effectrapportage**

Dr. H.J. Hueck te Delft
 Prof.dr. E.A. Huilsman te Pufflijk
 Ir. C. Huygen te Delft
 Ir. Chr.J. Huyskens te Dommelen
 Ir. P. Ike te Groningen
 Prof.mr.dr. J.H. Jans te Almere-Haven
 Ing. R.P.M. Jansen te Leidschendam
 Dr.ir. J.M.A. Janssen te Wageningen
 Dr. R. Janssen te Amsterdam
 Dr. W. Joenje te Wageningen
 Ing. L.A.B. de Jong te Boskoop
 Prof.dr. E.N.G. Joosse-van Damme te Nederhorst
 den Berg
 Prof.dr.ir. J.P.Th. Kalkwijk te Benthuisen
 Ir. J.P.G. van der Kamer te Arnemuiden
 Ir. H.N. Kerdijk te Groningen
 Drs. W.J. ter Keurs te Voorschoten
 Ir. A. Kiestra te Boxtel
 Ir. P. de Kiewit te Soest
 Prof.dr. L.H. Klaassen te Rotterdam
 Dr.ir. A. Klapwijk te Bennekom
 Ir. F.R. Klein te Ouderkerk a/d Amstel
 Ir. W. Klein te Lochem
 Ir. G.J. Kleinhoonte van Os te Schiedam
 Ir. N. van der Kleij te Bergen
 Drs. C.E. Kleyn te Maastricht
 Drs. R.H.J. Klok te Amersfoort
 Prof.dr. J.H. Koeman te Wageningen
 Prof.dr. J. Kommandeur te Groningen
 Ir. B.N. de Koning te Rhooen
 Prof.ir. J.H. Kop te Leersum
 Dr.ir. I.W. Koster te Bennekom
 Ir. B.G. Kreiter te Putten
 Prof.ir. P.C. Krefjger te Waalre
 Drs. J.W.M. Kuijpers te Berkel en Rodenrijs
 Drs. R.H.D. Lambeck te Kapelle
 Mr. C. Lambers te Opende
 Ir. P.H.R. Langeweg te Den Haag
 Mr.ir. J.A.M. van der Lee te Lelystad
 Dr. H.P. Leenhouts te Bennekom
 Ir. J. Leentvaar te Lelystad
 Ing. P. van Leeuwen te Berkel en Rodenrijs †
 Prof.dr. R. van der Lende te Groningen
 Prof.dr.ir. H.N. van Lier te Kesteren
 Prof.dr. L. Lijklema te Renkum
 Dr. H.J. Lindeboom te Den Burg
 Ir. L.P.M. Linssen te Ede
 Prof.ir. H.P.S. van Lohuizen te Muiden
 Ir. J.A. Lörzing te Rheden
 Prof.mr. D.A. Lubach te Lutjegast
 C. van Maanen te Wormerveer
 Drs. H.R.J. van Maanen te Amsterdam
 Prof.dr.ir. F.M. Maas te Breda
 Ir. A.D. Maier te Leiden
 W.A.S. van Meel te Zwolle
 Dr.ing. A. von Meier te Nieuw Vennepe
 Ir. P.G. Meijer te Vught
 Ing. W. Meijnen te Utrecht
 Ing. J.A. Mertens te Tilburg
 Drs. R.G. Mes te Utrecht
 Ir. E.J. Mesu te Bennekom

Ir. M.G. Mey te Delft
 Ir. N. Molenaar te Bilthoven
 Drs. R.H.J. Mooren te Utrecht
 Dr. L.R. Mur te Vinkeveen
 Prof.dr. A. Nentjes te Roden
 Dr. H. Nieboer te De Bilt
 Prof.dr.ir. E.M.M.G. Niël te Maastricht
 Ir. K. Nije te Amersfoort
 Prof.dr. P. Nijkamp te Leiden
 Drs. J.P.J. Nijssen te Leiden
 Drs. G.M.R.A. van Oort te Zelst
 Ir. W.A. Oosting te Leidschendam
 Dr. P.F.M. Opdam te Utrecht
 Ir. A. Paape te Voorschoten
 Ing. P.M. Peeters te Haarlem
 Lt.kol. b.d. W. Pera te Leiden
 Prof.ir. H. Peters te Hengelo
 Ir. P.A.R. Post van der Burg te Oostvoorne
 Prof.dr. A.C. Posthumus te Bennekom
 Prof.dr. H. Postma te Den Burg
 Drs. T.E. Puister te Haren
 Ir. P. van Rangelrooij te Amsterdam
 Dr.ir. P.E. Rijtema te Wageningen
 Prof.dr. J. Ringelberg te Putten
 Ir. T.F. Risselada te Den Haag
 Drs. E. Romijn te Oosterbeek
 Mr.dr. C.J.M.A. van Rooij te Eindhoven
 Dr.ir. J.P.N.L. Roorda van Eijsinga te Naaldwijk
 Dr.ir. N.P.H.J. Roorda van Eijsinga te Delft
 Ing. C. Roos te Apeldoorn
 Ir. E.Ph.J. de Ruitter te Nootdorp
 Prof.dr.ir. W.H. Rulkens te Wageningen
 Mr. D. Samkalden te Amsterdam
 Ir. P. Santema te Voorburg
 Ir. J.B.R. van der Schaaf te Apeldoorn
 Ir. R.P.H.P. van der Schans te Bennekom
 Dr. R. Schilt te Hilversum
 Ir. P.T. Schure te 's-Hertogenbosch
 Drs. A.A. Sein te Ede
 Ir. D.F. Sijmons te Amsterdam
 Ir. D.L.H. Slebos te Baambrugge
 Dr. baronnesse C.J.M. Sloet van Oldruitenborgh
 te Bennekom
 Dr. W.A. Smit te Denekamp
 Drs. J.H. Smittenberg te Irnsum
 Ir. K.A.A. van der Spek te Amersfoort
 Dr. A.P. Spruijt te Bunnik
 Ir. J.C. Stans te Moordrecht
 Ir. J.H.A.M. Steenvoorden te Bennekom
 Drs. J.W. Stellingwerff te Boskoop
 Prof.dr. C.W. Stortenbeker te Arnhem
 Prof.dr.ir. G. van Straten te Bennekom
 Ir. A.G. Stroband te Bilthoven
 Ir. T. Teeuwen te Amersfoort
 Prof.dr. E. Tellegen te Amsterdam
 Prof.ir. M. Tels te Eindhoven
 Prof.dr. J.H.J. Terwindt te Leusden
 Prof.ir. P. Tideman te Bennekom
 Drs. S.P. Tjallingii te Gouda
 Dr. F.P.C.L. Tonnaer te Thorn
 Prof.ir. E.J. Tuininga te Leusden

BIJLAGE 1

Lijst van leden van de Commissie voor de milieu-effectrapportage in 1991, met woonplaats¹⁾

Dr.ir. F.G. van den Aarsen te Weerselo	Ing. A.J. Dragt te Leusden
Prof.dr. E.H. Adema te Doorwerth	Dr. J.M. Drees te Haarlem
Prof.ir. J.F. Agema te 's Gravenzande	Dr. P.P.J. Driessen te Den Haag
Ir. J.W. Assink te Apeldoorn	Ir. J.H.A. Driessen te Stellendam
Ing. W.G. Been te Schiedam	Ir. J.C.H. Drost te Hellevoetsluis
Drs. J.W. Beijersbergen te Kerkwerve	Ir. W. van Duijvenbouden te Woudenberg
Drs. A.J. Beintema te Doorn	Ir. K.A. Duijves te Petten
Prof.drs. P.J. van den Berg te Voorschoten	Ir. L.E. Duvoort-van Engers te Amersfoort
Dr. J.A. van den Berg te Zeist	Ir. B.Th. Eendebak te Oosterbeek
Dr. E.P.H. Best te Utrecht	Ing. C.L. Eenkema te Tynaarlo
Prof.dr. K. Biersteker te Wageningen	Drs. H.C. Eerens te Utrecht
Prof.dr.ir. E.W. Bijker te Maassluis	Dr. D. Eisma te Bergen aan Zee
Prof.ir. C. Bijkerk te Rhenen	Dr. H. Eijsackers te Wageningen
Dr. B.J. Blaauboer te Maarssen	Prof.dr. G.B. Engelen te Hengelo (Gld.)
Ir. M.G.M. den Blanken te Cadier en Keer	Ing. J.L.J. van Es te Den Haag
Drs. W. Bleuten te Schalkwijk	Prof.dr. W.A. van Es te Amersfoort
Dr. E.F. Blokker te Rotterdam	Dr. J.H. Ettema te Amsterdam
Dr.ir. D.E. Boas-Vedder te Rotterdam	Dr. V.J. Feron te Zeist
Dr. J.S.M. Bolefj te Wageningen	Dr.ir. A.J. Flach te Overveen
Dr. J.P. Boon te Den Burg	Prof.ir. D.H. Frieling te Almere
A.P.H.M. Boonman te Brunssum	Dr. M.J. Frissel te Heelsum
Ir. G. Boonzaaijer te Tilburg	Ir. G.C. Gelderblom, gen.maj. b.d. te Zoetermeer
Drs. A. Bours te Amsterdam	Ir. P. Glasbergen te Bilthoven
Prof.dr. K. Bouwer te Heilige Landstichting	Dr. J.A. Goedkoop te Bergen
Prof.ir. L.J. Brasser te De Lier	Dr. J.G.A. de Graaf te Rijswijk
Prof.dr.ir. N. van Breemen te Wageningen	Ir. G. Grakist te Groningen
Ir. J.S. van Broekhuizen te Assen	Dr. A.J. de Groot te Groningen
Ir. J.J. Bruin te Rotterdam	Dr. A.P. Grootjans te Groningen
Prof.dr.ir. P.J.H. Bultjes te Hilversum	Dr. N.J.A. Groen te Zeist
Ir. P.M. Buis te Utrecht	Prof.dr.ir. F.A.M. de Haan te Wageningen
Drs. W.C. Bus te Haren	Dr. H. de Haan te Lemmer
Ir. H.S. Buijtenhek te Deventer	Dr. P. Hagel te IJmuiden
Dr. K.J. Canters te Apeldoorn	Kol. b.d. G.H. Hagen te Breda
Prof.dr. L.A. Clarenburg te Pijnacker	Dr.ir. H. Harssema te Renkum
Ir. C. de Cler te Den Haag	Ir. J. van der Harst te Voorschoten
Ir. H.J. Colenbrander te Velp	Ir. G.J. Heij te Driebergen
Dr. F. Colijn te Leidschendam	Ir. W.J. Heijnen te Roosendaal
H. Compaan te Den Haag	Drs. C.J. Hemker te Amsterdam
Dr. L.A. Conrads te Houten	Prof.dr. P.Th. Henderson te Valkenburg aan de Geul
Dr. J.W. Coptius Peereboom te Nijmegen	Dr.ir. Ch.F. Hendriks te Vlaardingen
Dr.ir. J. Coumans te Weert	Mr.dr. E.F. ten Heuvelhof te Amsterdam
Ir. W. Cramer te Woubrugge	Ir. H.Ch.M. Heyning te Amsterdam
Prof.dr.ir. J.C. van Dam te Pijnacker	Drs. D. van der Hoek te Bennekom
Dr. N.M.J.A. Dankers te Den Burg	Dr.ir. J. Hoeks te Wageningen
Ir. J.G.H.R. Diephuis te Lochem	Prof.dr.ir. J. de Hoogh te Wageningen
Ir. H. Dijkstra te Zetten	Prof.dr. L. Hordijk te Hoogland
Ir. A.H. Dirkzwager te Lelystad	Ir. C. Hordijk te Delft
Dr.ir. P. Doelman te Wageningen	Ir. A.Th. ten Houten te Wageningen

1 Op 11 september 1991 is een 'benoemingsbesluit' genomen. In dit overzicht wordt geen onderscheid gemaakt tussen 'oude' en 'nieuwe' leden; het is een lijst van personen die ofwel gedurende het hele jaar ofwel slechts een gedeelte van het jaar, lid waren van de Commissie.

Prof.dr. W.C. Turkenburg te Amsterdam
Prof.dr. H.A. Udo de Haes te Leiden
Ir. H. Vaessen te Zevenaar
Dr. J. Veen te Wenum-Wiesel
Dr. H.E. van de Veen te Terwolde †
Dr. A.A. de Veer te Rhenen
Ir. A.F. in 't Veld te Warnsveld
Ir. A. Verbeek te Ugchelen
Mr. P.J. Verdam te Bilthoven
Ir. J.H.G. Verhagen te Wageningen
Drs. R. Verhoef te Schagen
Ir. J.J. Vermeijden te Gulpen
Ir. W.J. Vervetjes te Middelburg
Prof.drs. J.A.J. Vervloet te Bennekom
Dr. W. van Vierssen te Bennekom
Ir. J.J. Vinjé te Emmeloord
Mr.ing. A.H. Vitters te Den Haag
Dr. C.A.J. Vlek te Onnen
Ir. A.W. van der Vlies te Zwijndrecht
Prof.dr. E.W. Vogel te Leiden
Dipl.ing. K.P. Vollmer te Rijswijk
Prof.ir. J. Volmuller te Driebergen
Ing. F. van Voorneburg te Apeldoorn
Drs.ing. J.B. Vos te Almere
Ir. E.G.H. Vreedenburg te Spaarndam
Dr. N.P.J. de Vries te Groningen
Ir. P. Vrijlandt te Wageningen
Prof.ir. van der Vuurst de Vries te Aerdenhout
Prof.dr. J.D. van der Waals te Garderen
Prof.dr.ir. L. Wartena te Breedenbroek
Prof.ir. A.F. van Weele te Stolwijk
Prof.mr. J. Wessel te Noordwijk
Dr. A.A.E. Wibowo te Amsterdam
Drs. J. Wiertz te Houten
Prof.ir. H. Wiggerts te Arnhem
Drs. P. Winkel te Voorschoten
Drs. G. van Wirdum te Wijk bij Duurstede
Dr. P. de Wolf te Oosterend
Ir. P.H.J. de Wringer te Leiden
Ir. A.J.A. Zaat te Oegstgeest
Ir. F.J. Zandvoort te Hendrik Ido Ambacht
Prof.dr. R.A. de Zeeuw te Appingedam
Dr. G.J. Zijlstra te Amsterdam
Prof.dr. J.T.F. Zimmerman te Bergen
Prof.dr. P. Zonderwijk te Bennekom

BIJLAGE 2

Lijst van personen, die tot nu toe zijn opgetreden als adviseur van de Commissie,
met woonplaats

Dr. Th.G. Aalbers te Bilthoven	C.E. IJsselstein te Oostkapelle
Drs. W. Altenburg te Groningen	Drs. A.L. de Jong te Amstelveen
Dr. J.H. Anthonissen te Putten	Dr. J. Joziasse te Apeldoorn
Mr.ir. H.Th. van Asselt te Leiden	Drs. R.H. Kemmers te Wageningen
Drs. G.J. Baayens te Dwingeloo	Ir. W.F.J. Kersten te Vessen
Drs. B.M. van Beijma-van Dam te Monnickendam	P.G. Klop te Duiven
Ir. S.J. Bennema te Zwolle	Dr.ir. M. Kok te Hattem
Ir. S.M. Bodmer-Sluis te Den Haag	Ir. J. de Koning te Apeldoorn
Ir. D. Boels te Wageningen	Ing. W. Kroodasma te Rhenen
Drs. R.J. Bonte te Nijmegen	Prof.dr. D.J. Kuenen te Leiden
Dr.ir. M.M. Boone te Zoetermeer	Dr. Th.W. Kuyper te Beilen
Ir. A.T. de Borst te Schalkhaar	Dr. C. Kwakernaak te Voorschoten
R. Brink te Wychen	Ing. A.J. Loo te Gulpen
Dr. A.M.H. Brunsting te Utrecht	Ing. S. van Loo te Apeldoorn
Prof.dr. J. Buit te Utrecht	Drs. J.W.A. Lustenhouwer te Diemen
Drs. F.A.M. Claessen te Lelystad	Ing. A.G. Meijer te Emmen
Drs. F.H.J.M. Coenen te Enschede	Mr. F.J. Meijer Drees te Haarlem
Dr. F. Creutzberg te Den Helder	Ir. J. Meyns te B1510 Halle, België
Drs. J.P.C. Dieleman te Rotterdam	Dr. F.H. Mischgofsky te Delft
Drs. R. van Diggelen te Groningen	Ir. C.A. Moerman te Huiszen
Ir. P. van Dijk te Malle, België	Drs. G.A. Morel te Rotterdam
Ir. A.J. van Dijk te Ubbergen	Ir. E. Mulder te Ughelen
Mr.ir. L.F. Doorduijn te Leiden	Drs. J.L. Mulder te Heemskerk
Ir. W.J. van Doorn te Amsterdam	Drs. J.L. Mülschlegel te Zeist
Dr.ir. F. van Dorp te Rütthof/Baden - Zwitserland	Ir. L. van Nieuwenhuijze te Utrecht
Ir. P. van Eck te Leiden	Ir. C. Nijhof te Leiden
Dr. G.T.M. van Eck te Middelburg	Drs. P.A. Okken te Alkmaar
Ir. F.H.M. van Eljndhoven te Meerssen	Dr. D. Onderdelinden te Scherpenzeel
Ing. J. van Erkel te Dieren	Ing. A.H.P.M. Raaymakers te Schiedam
Dr. F.H. Everts te Groningen	Ir. B. Radema te Rotterdam
Ir. M.J. Fabery de Jonge te Gorssel	Drs. M.J.S.M. Reynen te Buurmalsen
Drs. E.W.J. Ford te Voorburg	Ir. S. Riemens te Den Haag
Mr.dr. H.J.A.M. van Geest te Nijmegen	Prof. P. Rietveld te Amstelveen
Mr. P.W.A. Gerritzen-Rode te Amsterdam	Mr.ir. C.P.N. van Rijn te Gendt
Prof.mr. P.C. Gilhuis te Tilburg	Ir. H. Rogaar te Wageningen
Dr. G. Gonggrijp te Maarsbergen	Ir. F. de Roo te Delft
Drs. A.B.M. Goselink te Oosterbeek	Drs. N. de Rooft te Bleiswijk
Prof.dr.ir. J. de Graauw te Zoetermeer	Drs. J. Rooth te Utrecht
Ing. H. Graeber te Nijmegen	Ir. M. Schilperoord te Rotterdam
Ir. H.V.M. Hamelers te Heelsum	Dr.ir. T. Schneider te Soest
Ir. D. Hamhuis te De Bilt	Ir. R.G. Schölvinck te Bergen
Ing. H. Hannessen te 's-Hertogenbosch	N.B. Schomaker te Cincinnati
Drs. A.C.P.M. van der Heijden te 's-Hertogenbosch	Prof.dr. W. Seinen te Utrecht
Prof. J. Helsen te Leuven	Drs. A.H.J.T. Slepman te Vught
Dr. R. Heremans te Vilvoorde, België	Dr.ir. K.W. Smilde te Haren (Gr.)
G.F.W. Herngreen te Utrecht	Ir. B.L. Stassen te Lelystad
Mr. R. van Heesem te Gasselte	Ing. L. Sterkman te Dordrecht
Drs. J. Heuer te Haps	Ing. G. van der Sterre, Msc te Arnhem
Ir. Y.J.P. Horsten-van Santen te Zeist	Ir. P.A.B.M. Stortelder te Lelystad
Ir. L.H. Hulsmann te Ermelo	Ir. H. Teerink te 's-Hertogenbosch
Ir. H. Hulshof te Fluitenberg	Ir. J. Termorshuizen te Berkel en Rodenrijs
Drs. R.S. Hulst te Hoewelaken	W.J. Tichelman te Son en Breugel

Ir. F.H. van Tol te Leiderdorp
Dr. W.A.M. den Tonkelaar te Voorburg
Ir. J.P.M. van Veelen te 's-Hertogenbosch
Ir. F. van Veen te Hoevelaken
Ing. H.J. van Veen te Beekbergen
Prof.dr.ir. A. Verruijt te Zoetermeer
Dr.ir. C.W. Versluijs te Den Haag
Ir. J.L.M. van der Voet te Rhenen
Prof.dr.ir. G.D. Vogels te Nijmegen
Ir. J.H. Voorburg te Rhenen
Ir. L.J.T. de Vreede te Grave
Prof.ir. M.J. Vroom te Wageningen
Dr. M.J. Wassen te Haarlem
Drs. D. de Weger te Apeldoorn
Ir. W.G. Werumeus Buning te Oosterhout
Prof.dr. V. Westhoff te Groesbeek
Ir. B.J. Wiekema te Heerde
Drs. S.E. van Wieren te Bennekom
Ir. W. van Wijk te Leersum
Ir. A.L.J. Wijnhoven te Arnhem
Ir. J.J. van Willigenburg te Amsterdam
Ir. J.W. Wormgoor te Apeldoorn
Ir. E.F.H. van Wouden te Bilthoven
Dr.ir. G. Zeeman te Wageningen

BIJLAGE 3

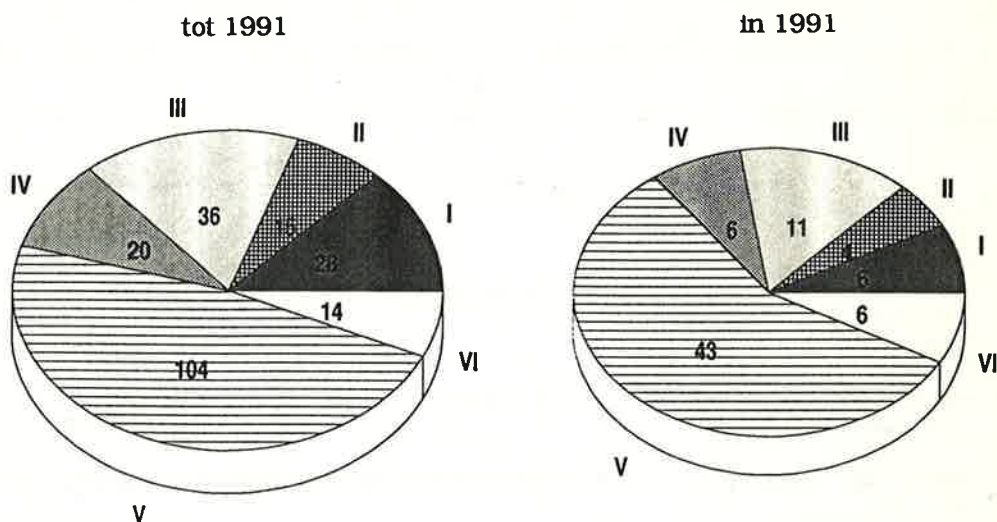
Samenstelling van presidium en secretariaat in 1991

Voorzitter	:	dr. H. Cohen
Plaatsvervangend voorzitters	:	ir. J. van Dixhoorn dr. J.Th. de Smidt mr. A.A.M.F. Staatsen (per 6 februari) ir. K.H. Veldhuis
Algemeen secretaris	:	drs. J.J. Scholten
Adjunct- secretarissen	:	drs. M. Buitenkamp drs. H. Huisman (tot 1 april) ir. R.I. Seijffers J. Oosterhof (per 17 juni)
Werkgroepsecretarissen	:	ir. M.P.T.M. de Cleen drs. M. van Eck drs. R.L.J.M. Klerks drs. S.A.A. Morel (per 1 augustus) drs. M. Odijk mr. E.M. van Rosmalen mr. R.J. Stelcken (per 15 juli) drs. R.A.A. Verheem
Officemanager	:	M.C.F. Bekkers (tot 7 juni) ir. M. Menkveld (6 mei tot 1 augustus) M.B. van der Sluijs-van Bommel (per 15 juli)
Plaatsvervangend officemanager	:	J. van Oudbroekhuizen-de Leeuw
Bibliotheek-/documentatiemedewerker	:	P. Sanchez (tot 1 december) M.J.W. van der Raay-Verdonk (per 1 december)
Applicatie-/netwerkbeheerder	:	J. Arlaans (tot 1 september) P.A. Roos (per 1 september)
Financieel-administratiefmedewerker	:	F.M. Sloos-van Doorn (per 18 februari)
Secretaresses	:	E.M. van Broeckhuijsen (tot 1 september) A.M. de Bruyn Prince Y. Haasbroek J.W. Hilvering (per 15 augustus) M.F.B. Huwaë P.B.N. Matitaputty M. Posthumus (per 28 augustus) B. Schipper
Administratief medewerkster	:	B. Schouten

Voorts verrichtten in 1991 secretariaatswerkzaamheden voor m.e.r.-projecten: drs. G.J. Boschloo, drs. T. Gorter, drs. T.H. Herkink, G.F.W. Hemgreen, drs. H.R.J. van Maanen, drs. A.K.M. Rijken, drs. A.I.G. Rofjackers, drs. H.B. van Tongerloo, drs. E.D.M. Verbeek, drs. M.J. Visschers, ing. W.E. Wouda-van der Glissen.

BIJLAGE 4

Typen projecten, waarover de Commissie heeft geadviseerd

Onderwerp

- I Infrastructuur
- II Waterstaatkundige en waterhuishoudkundige projecten
- III Recreatie
- IV Projecten in landelijk gebied en stadsrandgebieden¹⁾
- V Afvalbewerking en -verwerking
- VI Energie en industrie

Categorieën Besluit m.e.r.

- I, 2, 3, 4, 6, 8 en 24
- 5, 12, 13, 14, 15 en 16
- 10
- 7, 9, 11, 20 en 27
- 18, 19 en 23
- 17, 21, 22, 25 en 26

Vrijwillige m.e.r.'s en projecten die tijdens het interimbeleid zijn gestart, zijn niet in dit overzicht opgenomen. Projecten, waarbij de Commissie adviseerde over ontheffing van de m.e.r.-plicht zijn wel opgenomen.

Het betreft projecten waarover een advies is uitgebracht. Sommige projecten zijn in meer dan één categorie in te delen, waardoor de aantallen niet overeenkomen met het aantal uitgebrachte adviezen.

¹ Hierbij zijn de landinrichtingsprojecten gerekend, waarbij de Commissie het HELP-rapport inhoudelijk heeft gezien in het licht van de criteria die daarvoor in het kader van de m.e.r. gelden.

BIJLAGE 5

Lijst van door de Commissie voor de milieu-effectrapportage in 1991 uitgebrachte adviezen

Project
nummer

1991

314	Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport centrale slibontwatering Oostelijke Mijnstreek
9 januari 1991	ISBN 90-5237-212-8
313	Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport hogedruk-polyetheenfabriek 3 van DSM (Geleen)
11 januari 1991	ISBN 90-5237-208-X
236	Toetsingsadvies over de inhoud van het milieu-effectrapport shredder Wertz te Born
18 januari 1991	ISBN 90-5237-204-7
315	Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport GFT-composteringsinrichting Moerdijk
21 januari 1991	ISBN 90-5237-207-1
316	Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport voor het Provinciaal Afvalstoffenplan Friesland
23 januari 1991	ISBN 90-5237-209-8
317	Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport golfterrein Aerwinkel, 2e fase
23 januari 1991	ISBN 90-5237-211-X
319	Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport MATEX Europort b.v.
12 februari 1991	ISBN 90-5237-214-4
181	Toetsingsadvies over de inhoud van het milieu-effectrapport slibplan 1991 - 1995 voor zuiveringsslib c.a. en baggerspecie provincie Noord-Holland
13 februari 1991	ISBN 90-5237-205-5
318	Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport uitbreiding en eindplan stortplaats Gulbergen (Mierlo/Nuenen c.a.)
20 februari 1991	ISBN 90-5237-215-2
321	Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport slibdrooginstallatie op RI-Oost te Amsterdam
22 februari 1991	ISBN 90-5237-219-5
320	Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport mestoverslag Wanssum
1 maart 1991	ISBN 90-5237-221-7
322	Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport uitbreiding afvalverwerking Botlek (AVB) Rotterdam (vergassingsinstallatie vast/vloeibaar chemisch afval) Booy Clean
7 maart 1991	ISBN 90-5237-224-1
324	Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport nieuwe roosteroven AVR Rijnmond te Rotterdam
7 maart 1991	ISBN 90-5237-223-3

- 329 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport stortplaats *Keeneweg* te Zevenbergen
8 maart 1991 ISBN 90-5237-218-7
- 323 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport uitbreiding recreatiegebied *De Groene Ster*
8 maart 1991 ISBN 90-5237-217-9
- 133 Toetsingsadvies over de inhoud van het milieu-effectrapport lozing oliehoudende mengsels vanaf mijnbouwinstallaties op zee
13 maart 1991 ISBN 90-5237-227-6
- 225a Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport AVI-Moerdijk
14 maart 1991 ISBN 90-5237-043-5
- 325 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport kalvergieterbewerkingsinstallaties *Veluwe*
20 maart 1991 ISBN 90-5237-220-9
- 332 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport stortlocatie *Skinkeskåns*
25 maart 1991 ISBN 90-5237-225-X
- 330 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport achterlandverbinding Rotterdam - Duitsland voor het goederenvervoer per spoor
26 maart 1991 ISBN 90-5237-228-4
- 335 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport grootschalige ferro-, nonferro- en kunststofverwerking op het industrieterrein *Moerdijk*
28 maart 1991 ISBN 90-5237-231-4
- 336 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport zuidelijke ontsluitingsweg *Boxtel*
5 april 1991 ISBN 90-5237-232-2
- 333 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport uitbreiding stortplaats *Hollandse Brug* te Naarden
5 april 1991 ISBN 90-5237-237-3
- 331 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport Provinciaal Afvalstoffenplan Gelderland
9 april 1991 ISBN 90-5237-230-6
- 340 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport bedrijventerrein Groot Bijsterhuizen
10 april 1991 ISBN 90-5237-239-X
- 129a Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport dubbel EOT *De Haar / Laaghalerveen*
11 april 1991 ISBN 90-5237-222-5
- 339 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport streekplanherziening woningbouwlocaties HAL-gebied (*Heerhugowaard, Alkmaar, Langedijk*)
16 april 1991 ISBN 90-5237-240-3
- 341 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport aanleg Oostboog *Flevolijn*
19 april 1991 ISBN 90-5237-238-1
- 342 Advies over het verzoek om ontheffing van de plicht tot uitvoering van milieu-effectrapportage voor de aanleg van een rivierwatertransportleiding van *Bergambacht* naar *Wassenaar*
22 april 1991 ISBN 90-5237-235-7

- 345 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport over de herziening van de slibverwerkingsinstallatie Mierlo
29 april 1991 ISBN 90-5237-242-X
- 296a Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport modificatie raffinaderij Shell Pernis inclusief Hycon-installatie en platformate splitter
2 mei 1991 ISBN 90-5237-236-5
- 343 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport inrichtingsschets Over-Betuwe
2 mei 1991 ISBN 90-5237-241-1
- 258 Toetsingsadvies over de inhoud van het milieu-effectrapport uitbreiding Eemscentrale met gasgestookte eenheden EC 95/96
14 mei 1991 ISBN 90-5237-243-8
- 346 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport Noordoosttangent Tilburg
23 mei 1991 ISBN 90-5237-246-2
- 347 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport heropening AVI-Leeuwarden
23 mei 1991 ISBN 90-5237-249-7
- 348 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport bos- en golfgebied Assen / Vries
24 mei 1991 ISBN 90-5237-244-6
- 351 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport golfbaan en verblijfsrecreatie *De Eesveense Hoollanden* te Steenwijk
28 mei 1991 ISBN 90-5237-245-4
- 218 Toetsingsadvies over de inhoud van het milieu-effectrapport themapark *Diamonda* (Lelystad)
28 mei 1991 ISBN 90-5237-145-8
- 350 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport overslagstation Venlo
4 juni 1991 ISBN 90-5237-247-0
- 349 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport afvalverbranding c.a.
6 juni 1991 ISBN 90-5237-254-3
- 352 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport baggerspecie-bergingsdepot Hollandse IJssel
10 juni 1991 ISBN 90-5237-248-9
- 215 Toetsingsadvies over de inhoud van het milieu-effectrapport afvalberging Derde Merwedehaven te Dordrecht
13 juni 1991 ISBN 90-5237-250-0
- 355 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport over de voltooiing van de omlegging Nistelrode
13 juni 1991 ISBN 90-5237-251-9
- 354 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport Tienjarenprogramma Afval van het AfvalOverlegOrgaan
20 juni 1991 ISBN 90-5237-257-8
- 357 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport slibdrooginstallatie Beverwijk
24 juni 1991 ISBN 90-5237-265-9
- 353 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport voor de bouw van een 250 MWe warmte/krachtcentrale te Moerdijk
25 juni 1991 ISBN 90-5237-253-5
- 362 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport woningbouw Enschede-Glanerbrug
1 juli 1991 ISBN 90-5237-264-0

- 358 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport Structuurschema Elektriciteitsvoorziening
2 juli 1991 ISBN 90-5237-252-7
- 359 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport shredderinstallatie Schrootverwerking Kootstertille b.v.
4 juli 1991 ISBN 90-5237-263-2
- 361 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport GFT-composteringsinstallatie afvalverwerking Rijnmond
5 juli 1991 ISBN 90-5237-262-4
- 365 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport warmte/kracht-installatie (WK-STEG) te Diemen
9 juli 1991 ISBN 90-5237-266-7
- 360 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport Rijksweg 15, gedeelte Ressen - A12
11 juli 1991 ISBN 90-5237-268-3
- 369 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport slibverbrandingsinstallatie Shell Nederland b.v. te Pernis
15 juli 1991 ISBN 90-5237-273-X
- 364 Advies voor richtlijnen voor het milieu-effectrapport draaltrommeloven DTO-10 AVR-Chemie CV
16 juli 1991 ISBN 90-5237-255-1
- 363 Advies voor richtlijnen voor het milieu-effectrapport afvalopslag en -bewerkingsinrichting industrieterrein *Laagraven* te Nieuwegein
18 juli 1991 ISBN 90-5237-270-5
- 120 Toetsingsadvies over het aanvullend milieu-effectrapport *Uitbreiding Luchthaven Maastricht*
19 juli 1991 ISBN 90-5237-258-6
- Het ontwikkelen en selecteren van alternatieven bij m.e.r. voor provinciale afvalstoffenplannen Gelderland
26 juli 1991
- 367 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport composteringsinstallatie Midden-Zeeland
1 augustus 1991 ISBN 90-5237-274-8
- 196 Toetsingsadvies over het MER golfbaan *De Scherpenberg* te Apeldoorn
8 augustus 1991 ISBN 90-5237-271-3
- 289 Toetsingsadvies over de inhoud van het milieu-effectrapport golfbaan *Gendersteijn* te Eersel, Veldhoven en Vessem
16 augustus 1991 ISBN 90-5237-267-5
- 356 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport Rijksweg 34 / 37 Hoogeveen - Duitse grens
23 augustus 1991 ISBN 90-5237-276-4
- 230 Toetsingsadvies over de inhoud van het milieu-effectrapport definitieve opslagplaats Noordpunt Oost-Abtspolder
27 augustus 1991 ISBN 90-5237-280-7

- 269 Toetsingsadvies over de inhoud van het milieu-effectrapport rijksweg 58, gedeelte Schoondijke - Sluis
29 augustus 1991 ISBN 90-5237-269-1
- 370 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport Masterplan Harlingen
4 september 1991 ISBN 90-5237-281-0
- 243 Tussentijds advies met betrekking tot het MER berging baggerspecie provincie Zeeland
10 september 1991 ISBN 90-5237-278-0
- 372 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport Projekt Infiltratie Maaskant
13 september 1991 ISBN 90-5237-283-7
- 374 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport drooginstallatie stapelbare mest Vefinex-II
13 september 1991 ISBN 90-5237-285-2
- 366 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport binnenduinzandzone Hollum - Ballum
16 september 1991 ISBN 90-5237-284-5
- 368 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport waterrecreatiegebied Emmen-Zuid
19 september 1991 ISBN 90-5237-286-1
- 268 Toetsingsadvies over de inhoud van het milieu-effectrapport golfbaan waterwingebied Tilburg
23 september 1991 ISBN 90-5237-288-08
- 294 Voorlopig toetsingsadvies over de inhoud van het milieu-effectrapport golfbaan 't Hout te Breda
25 september 1991 ISBN 90-5237-293-4
- 270 Toetsingsadvies over de inhoud van het milieu-effectrapport golfresort Sterna Bergen (L.)
27 september 1991 ISBN 90-5237-216-0
- 297 Toetsingsadvies over de inhoud van het milieu-effectrapport uitbreiding filterpers- en rioolwater-zuiveringsinstallatie Heerenveen-Noord
2 oktober 1991 ISBN 90-5237-289-6
- 373 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport ondergrondse gasopslag Norg
3 oktober 1991 ISBN 90-5237-287-X
- 215 Toetsingsadvies over het aanvullend MER Derde Merwedehaven Dordrecht
4 oktober 1991 ISBN 90-5237-250-0
- 244 Toetsingsadvies over de inhoud van het milieu-effectrapport zerdinator Klöckner c.a. te 's-Graven-deel
11 oktober 1991 ISBN 90-5237-272-1
- 316 Toetsingsadvies over de inhoud van het milieu-effectrapport provinciaal afvalstoffenplan Friesland 1992 - 1997
14 oktober 1991 ISBN 90-5237-298-5
- 227 Toetsingsadvies over de inhoud van het milieu-effectrapport opslag jarostet, Budelco b.v.
15 oktober 1991 ISBN 90-5237-300-0
- 285 Toetsingsadvies over de inhoud van het milieu-effectrapport AVI Boekelermeer Alkmaar
17 oktober 1991 ISBN 90-5237-301-9
- 377 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport golfbaan Zuidpolder te Veen (gemeente Eemnes)
18 oktober 1991 ISBN 90-5237-290-X

- 376 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport Wca-ontheffing afvalverwerkingslocatie Bovenveld
22 oktober 1991 ISBN 90-5237-294-2
- 281 Toetsingsadvies over de inhoud van het milieu-effectrapport afvalverwerking regio Oost-Veluwe
23 oktober 1991 ISBN 90-5237-299-3
- 217 Toetsingsadvies over de inhoud van het milieu-effectrapport industriezandwinningsplan Gelderland 2e fase en de aanvullende informatie daarop
29 oktober 1991 ISBN 90-5237-279-9
- 375 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport PAP III Zeeland
29 oktober 1991 ISBN 90-5237-291-8
- 175a Toetsingsadvies over de inhoud van het milieu-effectrapport Waterinjectie Zuidoost-Drenthe
4 november 1991 ISBN 90-5237-302-7
- 379 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport Katalysatorberging DSM
8 november 1991 ISBN 90-5237-292-6
- 378 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport GFT-composteringsinrichting te Duiven
18 november 1991 ISBN 90-5237-308-6
- 382 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport Baggerspeciedeponte Limburg
19 november 1991 ISBN 90-5237-295-0
- 199 Toetsingsadvies over de inhoud van het milieu-effectrapport Diepinfiltratie Overveen
19 november 1991 ISBN 90-5237-297-7
- 203 Toetsingsadvies over de inhoud van het milieu-effectrapport Golfbaan Montferland (Zeddam)
20 november 1991 ISBN 90-5237-311-6
- 345a Tweede advies voor richtlijnen van het milieu-effectrapport over de herziening van de slibverwerkingsinstallatie Mierlo
27 november 1991 ISBN 90-5237-307-8
- 383 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport mestcompostering Gebr. Theeuwen B.V. te Blitterswijck
27 november 1991 ISBN 90-5237-303-5
- 249a Toetsingsadvies over de inhoud van het milieu-effectrapport Mestcompostering C.N.C. te Milsbeek (gemeente Gennep)
3 december 1991 ISBN 90-5237-282-9
- 273 Toetsingsadvies over de inhoud van het MER Uitbreiding energiecentrale Maasvlakte met de kolenge-stookte eenheid EFM3
3 december 1991 ISBN 90-5237-277-2
- 334 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het integrale milieu-effectrapport Schiphol en omgeving
4 december 1991 ISBN 90-5237-309-4
- 386 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport inzake de realisering van een GFT-composteringsinrichting in de provincie Utrecht
6 december 1991 ISBN 90-5237-305-1
- 385 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport inzake Ontzandings- en Inrichtingsproject "Integraal Stadsrandmodel"
10 december 1991 ISBN 90-5237-310-8
- 189 Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport Golfbaan Heinenoord
10 december 1991 ISBN 90-5237-314-0

- 361 **Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport GFT-vergistingsinstallatie Afvalverwerking Rijnmond (anaëroob)**
18 december 1991 **ISBN 90-5237-317-5**
- 337 **Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport integrale huisvuilverwerking Leiden**
19 december 1991 **ISBN 90-5237-316-7**

BIJLAGE 6

Overzicht van procedures: stand van zaken per 31 december 1991

LEGENDA:

	niet onder wettelijke m.e.r.-plicht gestart
	onder wettelijke m.e.r.-plicht
	(voorlopig) gestopt
	tijdens interim-beleid (tot mei 1986)

Project	voor- over- leg	MER	toet- sing	be- slutt	uit- voe- ring	evalu- atie
101 Oeververbinding Rotterdam (2e Benelux).....						
Blankenburgtunnel.....						
102 Baggerspectieberging (Slufterdam).....						
103 Grevelingenmeer zout of zoet.....						
105 Strandvlakte IJmuiden.....						
107 Compagniesoefenterrein Ginkelse heide.....]			
109 Zuiveringsslibplan Zuid-Holland.....						
111 C ₁ -deponie op de Maasvlakte.....						
112 Amsterdam Nieuw-Oost.....						
112a Amsterdam Nieuw-Oost eerste fase.....						
113 Provinciaal afvalstoffenplan Drenthe.....						
114 Westerschelde oeververbinding.....						
115 Gasontzwelingsinstallatie Emmen ¹].....						
116 Geluidhinderrecreatie Breda.....]		
117 Afvalstortplaats Midden-IJssel ²].....						
118 Kampeer-/watersportcentrum Broekerhaven.....]	
119 Ontgrondingenplan Noord-Brabant.....						
120 Uitbreiding luchthaven Maastricht.....						
Nader rapport.....						
Aanvullend MER.....						

1 Milieu-invloedenrapport (MIR).

2 Dit project vindt zijn vervolg in project 256.

Project

	voor- over- leg	MER	toet- sing	be- sluit	uit- voe- ring	evalu- atie
121 Luchtscheiding/mengstation Ommen ³⁾						
123 Opslag en verwerking radioactief afval.....						
Locatiegebonden (PZEM-terrein).....						
Locatie Sloe.....						
125 Baanverlenging luchthaven Eelde.....						
126 Dollarthafenprojekt Emden ⁴⁾						
127 Rijksweg 35/36 Zwolle - Almelo (- Vriezenveen)....						
128 HELP Melderslo.....						
129 (Dubbel) eenheidsoefenterrein 'De Haar'.....						
130 Afvalstortplaats 'De Dolten' (Nijehaske).....						
131 Rijksweg 57 op Walcheren.....						
132 Rijksweg 16 bij Rotterdam ⁵⁾						
133 Nadere regelen ollelozing offshore mijnbouw.....						
134 Stort zuiveringslib Slufterdam.....						
135 Hemwegcentrale-8 Amsterdam.....						
136 Afvalverwerking stadsgewest Den Bosch.....						
137 Toetsingscriterium ondergrondse opslag radio- actief afval.....						
138 Eenheidsoefenterrein 'Grote Veld'.....						
139 Amer-9 kolencentrale Geertruidenberg.....						
140 Provinciaal afvalstoffenplan Noord-Brabant.....						
141 Hogesnelheidsspoorlijn Parijs - Amsterdam.....						
142 Stormvloedkering Nieuwe Waterweg.....						
143 Afvalberging TDF Tiofine.....						
144 Uitbreiding natuurpark 'De Efteling'.....						
145 Kolenreststoffenberging Flevocentrale.....						
146 Provinciaal afvalstoffenplan Noord-Holland.....						

3 Milieu-invloedenrapport (MIR).

4 Toetsing 'Zusammenfassende Umweltuntersuchung'.

5 Deze procedure wordt voortgezet als onderdeel van de m.e.r.-procedure voor het Integraal Plan Noordrand Rotterdam (project 247).

Project

	voor- over- leg	MER	toet- sing	be- sluit	uit- voe- ring	evalu- atie
147 Rijksweg A30 / Recreatieplas 'Maanderbroek'.....	■	■				
148 Verbranding zuiverings-slib Oost-Brabant.....	■	■				
149 Zoutwaterlozing op de Eerns.....	■	■	■	■]		
153 Afvalverwerkingslocatie 'De Marsen'.....	■	■				
154 Grondwaterwinning Alblasserwaard/Vijfheerenl..	■	■	■	■		
155 Uitbreiding afvalstortplaats Geldermalsen.....	■	■	■	■		
156 HELP Rossum-Oost.....	■	■	■	■	■	
157 Oppervlaktedelfstoffenwinning IJsselmeer.....	■	■				
158 Regionaal ontgrondingenplan Noordzee.....	■	■	■			
159 Provinciaal afvalstoffenplan Limburg.....	■	■	■	■		
160 Waterbeheer Veerse meer.....	■	■	■	■		
161 Keersluis Ramspol.....	■	■		■		
162 Rijksweg A50.....	■	■				
163 Stortplaats Heiloo.....	■	■	■	■	■	■
165 Afvalverwerkingsinstallatie-West Amsterdam.....	■	■	■	■	■	
166 Golfbaan 'De Utrecht' Hilvarenbeek.....	■	■	■	■		
167 Centrale slibverbranding Zutphen.....	■	■]	■	■	■	
168 Golfbaan Lochem.....	■	■	■	■		
169 Afvalverwerkingslocatie ARCG/Westerkwartier....	■	■	■	■		
170 Westrandweg/Hoofdwegen regio Schiphol.....	■	■	■	■		
171 COT-minus Havelte.....	■	■	■	■		
172 Stadsgewestpark Noorddijk Groningen.....	■	■	■	■		
173 Polypropeenfabriek DSM Geleen.....	■	■	■	■	■	
174 HELP Baarderadeel.....	■	■				
175a Diepinfiltratie NAM in Zuidoost-Drenthe.....	■	■	■	■		
176 Afvalverwijdering Zuidoost-Brabant (Stazob).....	■	■	■	■		
177 Afvalstortplaats regio Arnhem.....	■	■	■	■		

Project	voor- over- leg	MER	toet- sing	be- sluit	uit- voe- ring	evalu- atie
179 Afvalstortplaats Velsen.....	■	■	■	■	■	■
180 Toeristisch/recreatieve inrichting werkeiland 'Neeltje Jans'.....	■	■				
181 Slibplan Noord-Holland.....	■	■	■			
182 Afvalverwerkingsinrichting Zuid-Holland West....	■	■	■	■		
183 Wegverbinding Zutphen - Deventer - Raalte.....	■	■	■			
184 Afvalberging Lickebaert.....	■	■	■	■		
185 Zuiveringslibplan Flevoland.....	■	■	■			
186a Golfbaan 'Het Zelle' Hengelo.....	■	■	■	■		
187 Afvalstortplaats Nauernasche polder Zaanstad....	■	■	■	■		
188 Shredder Zaanse Schroothandel b.v.....	■	■				
189a Golfbaan Heinenoord.....	■					
190a Mestverwerking Konenburgerheide te Sevenum....	■	■				
191a Golfbaan 'De Witdonk' Meijel/Roggel.....	■	■	■	■		
192 Plan bouw- en sloopafval Zuid-Holland.....	■	■	■			
193 Provinciaal afvalstoffenplan Utrecht.....	■	■	■	■		
194 Golfbaan 'Sybrook' Enschede.....	■	■	■	■		
196 Golfbaan 'Scherpenberg' Apeldoorn.....	■	■	■	■		
198 Afvalverwerkingsinrichting Wijster.....	■	■	■	■		
199 Diepinfiltratie Overveen.....	■	■	■			
203 Golfbaan Zeddum.....	■	■	■	■		
204 Golfbaan Ambt Delden.....	■	■	■	■		
205 VerTech-installatie zuiveringslib Apeldoorn.....	■	■	■	■		
207 Kolenvergassing Buggenum.....	■	■	■	■	■	
208 Reststoffenverwerking Boeldershoek.....	■	■	■	■		
209 Draattrommeloven-9 bij AVR-chemie.....	■	■	■	■	■	
210a Golfbaan Rosmalen.....	■	■	■			

Project	voor- over- leg	MER	toet- sing	be- sluit	uit- voe- ring	evalu- atie
211 Composteerinrichting Amersfoort.....	■	■	■	■		
212 Afvalstortplaats Zoetermeer-Noordwest.....	■	■	■	■		
215 Afvalstortplaats 3e Merwedehaven.....	■	■	■	■		
216 COT Ermelo-Noord.....	■	■]				
217 Industriezandwinningsplan Gelderland, fase 2.....	■	■	■			
218 Themapark 'Diamonda' Lelystad.....	■	■	■	■		
219 Berging mijnbouwreststoffen NAM.....	■	■				
220 Verdringing Mg-houdende pekels zoutcavernes.....	■	■				
221 COT/EOT Oirschot.....	■	■				
222 Eudrodrome Arnhem (Huissen).....	■	■	■	■	■	
223 Afvalstortplaats Weert.....	■	■				
224 Afvalstortplaats Linne/Montfort.....	■	■	■	■	■	
225 Afvalverwerkingslocatie Moerdijk.....	■	■				
226 Baanverlegging circuit Zandvoort.....	■	■	■	■		
227 Berging jarosiet bij Budelco.....	■	■	■	■	■	
Verwerking jarosiet bij Budelco.....		■	■	■		
228 Afvalstortplaats Landgraaf.....	■	■	■			
229 Composteerinrichting/overlaadstation te Purmerend.....	■	■	■	■	■	
230 DOP Oostabtspolder.....	■	■	■			
231 Woningbouwlocatie Purmerend.....	■	■	■	■		
232 Sporenuitbreiding Zwolle - Amersfoort.....	■	■				
234 Sportcentrum Oisterwijk.....	■	■				
236a Shredder Born.....	■	■	■	■		
239 Uitbreiding ARN Beuningen.....	■	■				
240 Rijksweg 61 Terneuzen - Ter Hole.....	■	■				
241 Provinciaal afvalstoffenplan Flevoland.....	■	■	■			

Project	voor- over- leg	MER	toet- sing	be- sluit	uit- voe- ring	evalu- atie
243 Locatiekeuze baggerspeciestort Zeeland.....	■	■	■			
244 Shredderinstallatie 's-Gravendeel.....	■	■	■			
245 Mestverwerking Dordrecht.....	■	■				
246 HELP Baarle-Nassau.....	■	■	■	■		
247 Integraal plan noordrand Rotterdam.....	■	■				
248 Landelijke richtlijnen baggerspeciedepots.....	■	■				
249a Mestcompostering CNC te Milsbeek.....	■	■	■			
250 Mestverwerking 'Promest' Helmond.....	■	■	■			
251 Locatiekeuze afvalverwerking West-Brabant.....	■	■	■	■	■	■
252 Grondreinigingsinstallatie Broertus.....	■	■				
253 Industriezandwinning Geertjesgolf (Gld.).....	■	■				
254 Stevol-ontgrindingen.....	■	■	■			
255 Afvalstortplaats Wambach-groeve.....	■	■	■			
256 Afvalverwerkingsinstallatie Ramelerveld.....	■	■				
257 Golfbaan 'Euverem' Valkenburg (L.).....	■	■	■	■		
258 Uitbreiding Eemscentrale.....	■	■	■	■		
259 Shredder te Oosterhout.....	■	■	■	■		
260 Bedrijventerrein <i>Heierhoeve</i> te Venlo.....	■	■	■	■		
261 Herontwikkeling haven Scheveningen.....	■	■				
262 Compagniesoefenterrein Weerterheide.....	■	■				
263 Ethylbenzeen-/styreenfabriek Dow Benelux.....	■	■	■	■	■	
264 Structuurschema LNO.....	■	■				
266 Baggerspecieverwerking Ecogrind Dordrecht.....	■	■				
267 Graan-, gras- en mestdrogerij Planta Koea te Angerlo.....	■	■				
268 Golfbaan waterwingebied Tilburg.....	■	■	■			
269 Rijksweg 58, gedeelte Schoondijke - Sluis.....	■	■	■	■		

Project	voor- over- leg	MER	toet- sing	be- sluit	uit- voe- ring	evalu- atie
270 Golf resort hotel Sterna te Bergen.....	■	■	■	■		
271 Logistiek park Ossendrecht.....	■	■	■	■		
272 Nieuwbouw Electrolyse Aluminium Delfzijl B.V....	■	■				
273 Uitbreiding energiecentrale Maasvlakte.....	■	■	■	■		
274 Zuidwest-structuur 's-Hertogenbosch - Vught.....	■	■				
275 380 kV Hoogspanningsleiding Zwolle - Meeden....	■	■]				
276 Locaties berging baggerspecie Zuid-Holland.....	■	■				
277 Stortplaats Spinder.....	■	■				
279 Grootschalige mijnsteendempingen Waal-/Eem- havengebied Rotterdam.....	■	■				
280 Afvalberging Schinnen-Spaubeek.....	■	■				
281 Afvalverwerking Oost-Veluwe (Wilp).....	■	■	■	■		
282 Archeologisch themapark Archeon te Alphen.....	■	■	■	■	■	
283 Stortplaats Hoge Nespolder te Zwiñdrecht.....	■	■				
284 Compostfabriek Noord-Limburg.....	■	■				
285 Huisvuilcentrale AVI Boekelermeer Alkmaar.....	■	■	■	■		
286 Diepinfiltratie Zuid-Holland.....	■	■				
287 380 kV hoogspanningslijn Meeden - Eems.....	■	■				
288 Buisleiding Waddenzee.....	■	■]				
289 Golfbaan Genderstefjn (Veldhoven c.a.).....	■	■	■			
290 Beleidsplan Drink- en Industrierwatervoorziening..	■	■				
291 Tweezijdig gebruik Zwanenburgbaan Schiphol*]..	■]					
293 Zandwinning en hercultivering te Kekerdorn.....	■					
294 Golfbaan 't Hout te Breda.....	■	■	■			
295 Bergingslocatie baggerspecie Ketelmeergebied.....	■	■				
296 Modificatie raffinaderij Shell Pernis.....	■	■				

6 Deze procedure wordt voortgezet als onderdeel van de procedure voor Schiphol en omgeving (334).

Project	voor- over- leg	MER	toet- sing	be- sluit	uit- voe- ring	evalu- atie
297 Uitbreiding filterpersinstallatie en rioolwater- zuiveringsinstallatie te Heerenveen.....	■	■	■			
298 Uitbreiding stortplaats Uden.....	■	■				
299 Bouwlocatie Amersfoort.....	■	■				
300 Corridorstudie Amsterdam - Utrecht.....	■	■				
301 Regionale grofvulstortplaats zuidwest N-Holland.....	■	■				
305 Afvalverwijderingsinrichting Wieringermeer.....	■	■				
306 Herontgronding en (her)inrichting gebied Osen.....	■	■				
307 Rijksweg 14, Verlengde Landscheidingsweg.....	■	■				
308 Baggerspeciedepot Hollandsch Diep.....	■	■				
309 Provinciaal ontgrondingenplan Limburg.....	■					
310 Beleidsplan baggerspecie Gelderland.....	■					
311 Golfbaan Herfte - Wijthmen te Zwolle.....	■	■				
312 Composteringsinrichting Alphen a/d Rijn.....	■	■				
313 Polyetheenfabriek DSM.....	■	■				
314 Slibontwatering oostelijke mijnstreek.....	■	■				
315 GFT-composteerinrichting Moerdijk.....	■	■				
316 PAP Friesland.....	■	■	■	■		
317 Golfterrein 'Aerwinkel', 2e fase.....	■	■				
318 Uitbreiding en eindplan stortplaats 'Gulbergen'....	■	■				
319 Destillatiefabriek Matex Europoort.....	■	■				
320 Mestoverslag Wanssum.....	■	■				
321 Slibdrooginstallatie R.I.-Oost Amsterdam.....	■	■				
322 Uitbreiding Afvalverwerking Botlek (AVB) R'dam..	■	■				
323 Uitbreiding recreatiegebied 'De Groene Ster' Leeuwarden.....	■	■	■			
324 Nieuwe roosteroven AVR Rijnmond te Rotterdam..	■	■				

Project	voor- over- leg	MER	toet- sing	be- sluit	uit- voe- ring	evalu- atie
325 Kalvergierbewerkingsinstallatie Putten.....	■	■				
326 Kalvergierbewerkingsinstallatie Elspeet.....	■	■				
327 Kalvergierbewerkingsinstallatie Ede.....	■	■	■			
328 Kalvergierbewerkingsinstallatie Barneveld.....	■	■				
329 Stortplaats Zevenbergen.....	■	■				
330 Goederenspoorlijn Rotterdam - Zevenaar - Duitsland (Betuweroute).....	■	■				
331 Provinciaal Afvalstoffenplan PAP Gelderland.....	■	■				
332 Stortlocatie 'Skinkeskans' Leeuwarden.....	■	■				
333 Uitbreiding regionale grofvuilstortplaats 'Hollandse Brug' Naarden.....	■	■				
334 Plan van aanpak Schiphol en omgeving.....	■					
335 Shredder Moerdijk.....	■	■				
336 Zuidelijke ontsluitingsweg, Boxtel.....	■	■				
337 Integrale huisvuilverwerking Lelden.....	■					
338 Integrale huisvuilverwerkingsinstallatie regio Rotterdam/Dordrecht.....	■]					
339 Woningbouwlocaties HAL-gebied.....	■	■				
340 Bedrijventerrein Groot Bijsterhuizen (Wijchen/ Nijmegen).....	■	■				
341 Aanleg Oostboog Flevolijn.....	■	■				
343 Woningbouw 'Over Betuwe' regio Nijmegen.....	■	■				
344 Composteringsinrichting Espel.....	■]					
345 Vernieuwing slibverwerkingsinstallatie Mierlo.....	■					
346 Noordoosttangent Tilburg.....	■	■				
347 Heropening AVI Leeuwarden (O.L.A.F.).....	■	■				
348 Bos en Golf te Vries (gem. Assen).....	■	■				

Project	voor- over- leg	MER	toet- sing	be- sluit	uit- voe- ring	evalu- atie
349 Afvalverbranding Zuidoost Nederland.....	■	■				
350 Overslagstation Venlo.....	■	■				
351 Verblifsrecreatie en golfbaan Steenwijk (Eesveense Hooilanden).....	■	■				
352 Locatiekeuze baggerdepot Hollandsche IJssel.....	■	■				
353 Gasgestookte warmte/krachtcentrale Moerdijk....	■	■	■			
354 Tienjarenplan Afvalstoffen AOO.....	■	■				
355 Afronding omlegging Nistelrode.....	■]				
356 Rijksweg 34/37 Hoogeveen - Duitse grens.....	■	■				
357 Slibdrooginstallatie Beverwijk.....	■	■				
358 Structuurschema Elektriciteitsvoorziening.....	■	■				
359 Schrootverwerkingsinstallatie Kootstertille (Fr.)....	■	■				
360 Rijksweg 15 Ressen - Duiven.....	■	■				
361 GFT-composteringsinrichting Rijnmond.....	■]				
361a GFT-vergistingsinstallatie Rijnmond.....	■					
362 Woningbouw Enschede-Glanerbrug.....	■	■				
363 Van Vliet Afvalopslag- en bewerkingsinrichting 'Laagraven' Nieuwegein.....	■	■				
364 Draattrommeloven (DTO)-10 bij AVR.....	■	■				
365 Warmte/krachtinstallatie UNA Diemen.....	■	■				
366 Binnenduinzandzone Hollum-Ballum.....	■					
367 Composteringsinstallatie Midden-Zeeland.....	■					
368 Waterrecreatiegebied Emmen-Zuid.....	■					
369 Slibverbrandingsinstallatie Shell.....	■	■				
370 Masterplan Harlingen.....	■					
371 Polymeerfabriek Shell Moerdijk.....	■]				
372 Infiltratie Maaskant.....	■					

Project

	voor- over- leg	MER	toet- sing	be- sluit	uit- voe- ring	evalu- atie
373 Ondergrondse gasopslag Norg.....	■					
374 Drooginstallatie stapelbare mest Vefnex.....	■					
375 PAP-III Zeeland.....	■	■				
376 Berging chemisch afval stortplaats Bovenveld.....	■	■				
377 Golfbaan 'Zuidpolder' te Veen (Gemeente Eemnes)	■					
378 GFT-composteringsinrichting Duiven.....	■					
379 Katalysatorberging DSM Geleen.....	■	■				
380 Vuilverwerkingsbedrijf Noordoostpolder e.o.....	■					
381 GFT-composteringsinrichting Boeldershoek.....	■					
382 Baggerspectepondeponie Limburg.....	■					
383 Mestcompostering Theeuwen Blitterswijck.....	■					
384 Uitbreiding Esso raffinaderij met Hydrocracker...	■					
385 Ontzandings- en inrichtingsproject Integraal stadsrandmodel Beers/Cuijk.....	■					
386 GFT-composteerinstallatie Utrecht.....	■					
387 Promest Zeeland.....	■					
388 Stortplaats 't Klooster Nieuwegein.....	■					

ONTHEFFINGEN

	advies over ontheffing	besluit over ontheffing	toch m.e.r.- procedure
164 Golfbaan Ruigoord.....			
175 Diepinfiltratie NAM (Drenthe).....			
178 Golfbaan Cromstrijen.....			
186 Golfbaan 'Het Zelle', Hengelo.....			
189 Golfbaan Heinoord.....			
190 Mestverwerking Sevenum.....			
191 Golfbaan 'De Witdonk' Meijel/Roggel.....			
195 Recreatiepark 'De Lutte'.....			
197 Mestverwerking Gemert.....			
200 Mestverwerking Vefinex.....			
201 Boorspoeling Versaclean.....			
202 Stort Wca-grond EMK-terrein Krimpen a/d IJssel			
206 Baggerslibberging Cromstrijen.....			
210 Golfbaan Rosmalen.....			
213 Mestverwerking Scarabee Ysselsteyn.....			
214 Mestverwerking OVB Ysselsteyn.....			
233 Stort Wca-grond bij Verolme-dok I Rotterdam.....			
235 Golfbaan Willem Arntzhoeve te Zelst.....			
236 Shredderinstallatie Born.....			
237 Rivierwatertransportleiding Bergambacht-Leiden.....			
238 Stort Wca-slib Enka Ede.....			
242 Hoogspanningslijn Doetinchem - Dodewaard.....			
249 Mestcompostering CNC Milsbeek.....			
265 Rijksweg 59, gedeelte Rosmalen - Geffen.....			
292 Gevudo verbrandingsinstallatie Dordrecht.....			
302 Pluimveemest LEGRO B.V. te Asten.....			
303 Recreatie- en woningbouwplan 'het Goese Meer'...			
304 Toelating Carbo SEA boorvloeistoffen.....			
342 Watertransportleiding Bergambacht - Wassenaar			